FATİH, FETİH VE İSTANBUL'UN YENİDEN İNŞASI

THE CONQUEROR, THE CONQUEST AND THE RESTRUCTURING OF ISTANBUL

Halil İnalcık

Translation: Orhan Bilgin

OSMANLILAR VE BİZANS (1300-1453)

Bizans İmparatorluğu'nun payitahtı [başkent] olarak İstanbul, bu işlevini ilkin 1204-1261 döneminde Latinler idaresine geçtiği zaman yitirmiştir; o zaman imparatorluk çeşitli küçük devletlere bölünmüştü. İstanbul'u Latinler'den geri alan Palaiologoslar'ın döneminde (1261-1453) imparatorluk Batı Anadolu'yu Türkmen beyliklerine bırakmak zorunda kalmıştır; Karadeniz'de ve Ege Adaları'nda ise Venedikliler ve Cenevizliler egemen olmuş; hatta Boğazlar'ın denetimini ve İstanbul'un deniz aşırı ticaretini tamamıyla ellerine geçirmişlerdi. 1300'lerde Osmanlı Beyliği kurulduğu zaman, Bizans'ın denetimi altında bulunan topraklar, Balkanlar'da Trakya'nın, Anadolu'da da Bithynia'nın ötesine geçmiyordu. Özetle, İstanbul çoktan beri bir imparatorluk merkezi olmaktan çıkmış bulunuyordu. Kent "köyleşmiş", nüfusu da azalmıştı. Kentin nüfusu bu dönemde 30 bin ile 60 bin tahmin edilmektedir. Halbuki, Konstantinopolis'in parlak döneminde nüfus yarım milyona erişiyordu. 5. yüzyılda *Notia Urbis*'te şehirde 4388 *domus* (ev) ve 144 fırın kaydedilmiştir. Palaiologoslar döneminde İstanbul'un deniz aşırı ticareti, Haliç limanı bölgesinde yerleşen Venedikliler'in elindeydi. Karşı tarafta Galata'da ise Cenevizliler egemendi. Bu dönemde Galata'nın gümrük geliri 200 bin altına yükselirken, İstanbul'unki ancak 30 bin altındı.

Osmanlılar, daha 1340'lara doğru Bithynia'yı ve Kocaeli'ni tamamıyla denetimleri altına alıp Çanakkale ve İstanbul Boğazları'na dayanmışlar; 1352'de Gelibolu Yarımadası'nda yerleşip 1361'de Trakya'yı ve onun merkezi Edirne'yi egemenlik altına almışlardı. Böylece, İstanbul daha bu tarihte, her yandan Osmanlı Devleti tarafından sarılmış, Bizans egemenliği kente yakın bazı kasabalar ile Karadeniz kıyılarında birkaç liman üzerinde kalmıştı. Daha 1360'ta Osmanlılar, Çorlu doğrultusunda ilerledikleri zaman İtalya'da İstanbul için bir Osmanlı tehlikesinden söz edilmeye başlanmıştır. Osmanlılar, Bizanslılar'ın Balkan müttefiklerini yendikten (Chermanon Savaşı, 1371) bir yıl sonra Palaiologoslar Osmanlı sultanını metbu tanımış ve ona yıllık 15 bin altın haraç ödemeyi kabul etmişlerdir. Böylece daha 1372'de Bizans, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmişti.

Kenti, doğrudan doğruya Osmanlı egemenliği altına sokma girişimi, I. Bayezid döneminde (1385-1402) başlamış; Osmanlı Devleti, Tuna'ya kadar Balkanlar'ı ve Fırat'a kadar Anadolu'yu egemenlik altına alarak bir imparatorluk haline gelmiş; Avrupa kaynakları daha o zaman Bayezid'i "imperator" diye anmaya başlamıştır. İstanbul, o zaman, Bizans İmparatorluğu'nu Balkanlar ve Anadolu'da ihya etmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun doğal merkezi olarak görünüyordu. Bizans'ta hanedan ve idareci sınıf, İstanbul için kurtuluşu yalnızca Avrupa'dan gelecek bir yardımda, bir Haçlı seferinde görüyordu. Daha 1371'de Bizans imparatoru V. İoannes Palaiologos Roma'da Papa'yı ziyaret ederek kiliselerin birliği ve Osmanlılar'a karşı bir Haçlı seferi konularında görüşmeler yapmıştı. İstanbul'da ekonomik denetim

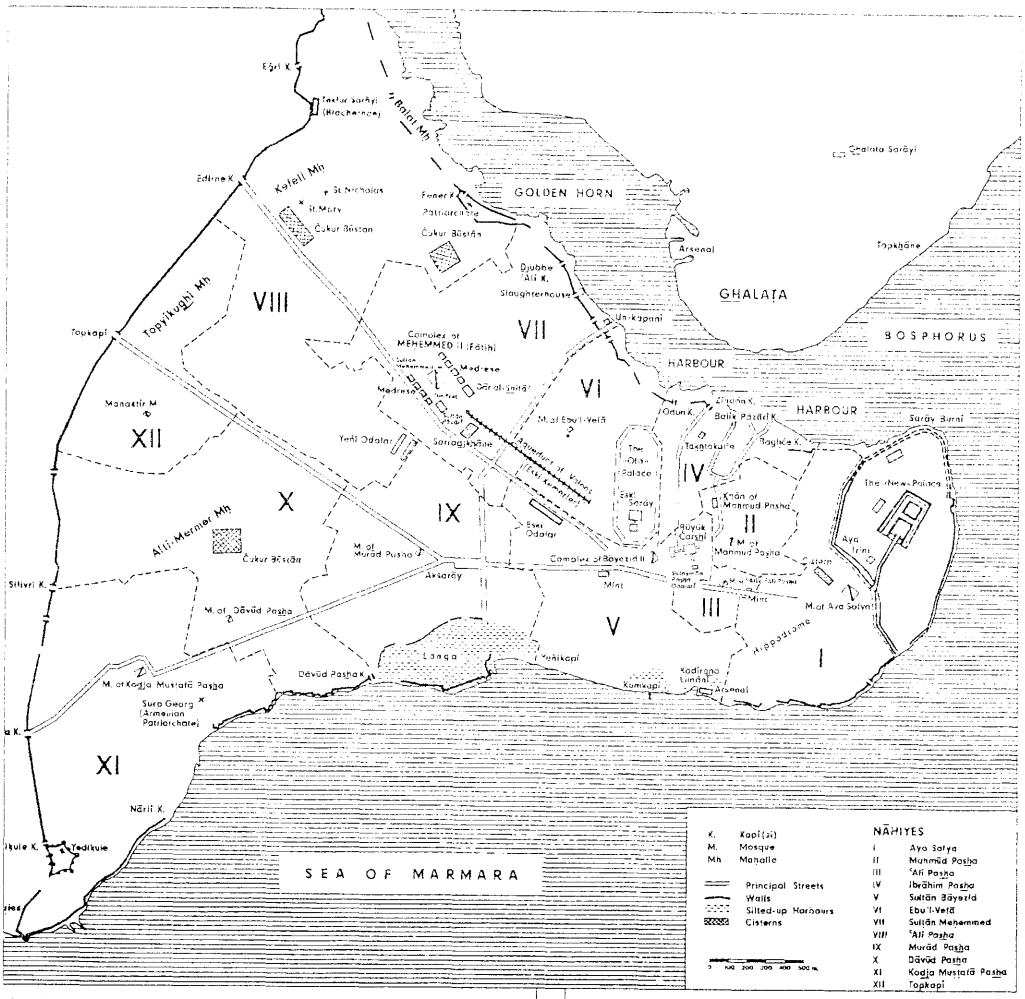
THE OTTOMANS AND BYZANTIUM (1300-1453)

Istanbul had lost its function as the capital of the Byzantine Empire during the Latin rule between 1204-1261, when the Empire was divided into a number of small states. Between 1261-1453, during the period of the Palaeologi who conquered the city from the Latins, the Empire had been obliged to leave the control of Western Anatolia to the Turkoman principalities. During the same period, the Black Sea and the Aegean Islands had passed to the rule of the Venetians and the Genoese, who were also in control of the Straits and the overseas trade of Istanbul. In the 1300s, when the Ottoman principality was founded, Byzantine rule was already limited to Thrace in the Balkans and Bithynia in Anatolia. In short, Istanbul had long ceased to be an imperial centre. The city had lost its urban character and its population had diminished. The population of the city during this period is estimated to have been between 30,000 and 60,000, whereas during the prosperous times of Constantinople, it had been no less than half a million. 4388 *domus* (houses) and 144 bakeries are recorded in the 5th century *Notia Urbis*. During the period of the Palaeologi the overseas trade of Istanbul was in the hands of the Venetians who were settled in the harbour region of the Golden Horn. The Galata region on the other side of the city was controlled by the Genoese. During this period, the customs revenue of Galata had reached 200,000 gold coins, while that of Istanbul stood at 30,000.

The Ottomans had already conquered the whole of Bithynia and the Kocaeli region as early as the 1340s, and expanded their territory up to the Dardanelles and the Bosphorus. In 1352 they settled at the Gallipoli Peninsula and in 1361 conquered Thrace together with its central city Edirne. Thus, the city of Istanbul was already surrounded by the Ottoman State on all sides and Byzantine rule was limited to some villages around the city and to a few ports on the Black Sea. The Ottoman threat to Istanbul had come to the agenda in Italy as early as 1360, when the Ottomans marched towards Çorlu. One year after the Ottoman victory against the Byzantine allies in the Balkans (Chermanon Battle, 1371), the Emperor recognized the Ottoman Sultan as the suzerain and accepted to pay him a tribute of 15,000 gold coins annually. Thus, the Byzantine Empire had become a part of the Ottoman Empire as early as 1372.

Attempts towards establishing direct Ottoman sovereignty over the city commenced during the reign of Bayezid I (1385-1402). The Ottoman State, after conquering the Balkans up to the River Danube and Anatolia up to the River Euphrates, became an empire and Bayezid began to be referred to as "Emperor" in European sources. Istanbul was considered as the natural centre of the Ottoman Empire, which had replaced the Byzantine Empire in the Balkans and Anatolia. The Byzantine dynasty and the ruling elite believed that military aid

kurmuş olan Venedik, böyle bir Haçlı seferini hazırlamakta başı çekmekteydi. I. Bayezid 1394'ten beri Konstantinopolis'i abluka altına almıştı. Nihayet 1396'da İstanbul'u kurtarmak, Osmanlılar'ı Balkanlar'dan sürüp çıkarmak için Almanya, Fransa ve İtalya'ya kadar her yandan Haçlı gönüllülerin gelip katıldığı büyük bir Haçlı ordusu, Macaristan kralı Sigismond idaresinde Niğbolu (Nicopolis) önüne kadar ilerledi. O zaman Venedik donanması Karadeniz'e gelmiş, Haçlı ordusu ile Tuna üzerinden temas kurmuştu. Bayezid, Haçlılar'ı Niğbolu önünde tam bir bozguna uğrattı (25 Eylül 1396). Tekrar Konstantinopolis önünde göründüğü zaman Bizans imparatoru, kentte bir Türk mahallesinin ve bir kadının yerleşmesini, ayrıca yılda 10 bin altın haraç vermeyi kabul ederek barış yapmak zorunda kaldı. Venedikliler kentin Osmanlılar'ın eline geçeceğinden ciddi olarak kaygı duydular, ama Bizans, Timur'un Ankara Savaşı'nda Bayezid'i esir almasıyla kurtuldu (1402).

Res.1 Yaklaşık 1500'de Tarihi Yarımada, İstanbul (*The Encyclopaedia of Islam*).
Fig.1 Historical Peninsula of Istanbul in about 1500 AD (The Encyclopaedia of Islam).

Osmanlılar, Bizans'ı almak için, biri 1411'de, öteki 1422'de olmak üzere iki kez daha girişimde bulundular.

SULTAN II. MEHMED VE FETİH DÜŞÜNCESİ

Dünya tarihinde yeni bir çağı başlatmış sayılan Fatih Sultan Mehmed 1444'te henüz 13 yaşındayken tahta çıktı. İki yıl süren bu saltanat döneminde gerçek denetim, kudretli vezirazam Çandarlı Halil Paşa'nın elindeydi. 1444 sonbaharında Macar kralı idaresinde yeni bir Haçlı ordusu Balkanlar'ı geçerek Edirne'ye yakın Varna kalesine kadar ilerlediği zaman Bizans'ta Osmanlı tehlikesinden kurtulma umudu en yüksek noktaya ulaştı. Bu buhranlı durumda Çandarlı, Sultan II. Murad'ı acele ordunun başına çağırdı. Varna'daki Osmanlı zaferi (10 Kasım 1444), Osmanlı Devleti'ni çökme tehlikesinden kurtardı. Osmanlılar, 1439'da Floransa'ya giderek bu Haçlı saldırısını teşvik eden Bizans imparatorunu sorumlu tutuyorlardı. Konstantinopolis'i almak, artık her ne pahasına olursa olsun Bizans'ı ortadan kaldırmak kararına o zaman vardılar. II. Murad, Varna zaferinden sonra da Çandarlı'nın arzusuna karşın, oğlu II. Mehmed'i tahtta bıraktı; çünkü İstanbul'da Orhan Çelebi Osmanlı tahtı üzerinde hak iddia etmekteydi. Öte yandan, II. Mehmed'in lalaları, Varna savaşının gerçek kahramanı Şehabeddin Paşa ve Zağanos Paşa genç sultanı tahtta tutmak

from Europe, i.e. a Crusade, was the sole remedy for the survival of Istanbul. In 1371, the Byzantine Emperor Ioannes V Palaeologus had visited the Pope in Rome and discussed the prospects of the union of the two churches and a new Crusade against the Ottomans. The preparations for this Crusade were led by the Venetians who had established economic control over Istanbul. The city of Constantinople had been under the siege of Bayezid I since 1394. Finally, in 1396, a huge Crusade formed by volunteers from many countries including Germany, France and Italy, proceeded as far as Nicopolis under the command of the Hungarian King Sigismond, with the aim of liberating Istanbul and expelling the Ottomans from the Balkans. Meanwhile, the Venetian fleet had sailed to the Black Sea and established contact with the Crusaders along the river Danube. The Crusaders were badly defeated by Bayezid near Nicopolis (September 25, 1396). The Byzantine Emperor, on returning to Constantinople, had to make peace with the Ottomans and accepted the establishment of a Turkish district and the presence of an Ottoman *kadı* (cadi) in the city, as well as agreeing to pay a tribute of 10,000 gold coins annually. Although the Venetians started to be seriously concerned about the fall of the city into the hands of Ottomans, when Tamerlane defeated Bayezid and took him prisoner during the Ankara Battle (1402),

amacıyla İstanbul'un fethi için derhal harekete geçmek gerektiğine inanıyorlardı. Fakat 1446'da Çandarlı, bir yeniçeri isyanı çıkarttı; çocuk sultanın duruma hakim olamadığını ileri sürerek Sultan Murad'ı tekrar tahta çıkardı. Genç sultan, Manisa'ya gönderildi. 18 Şubat 1451'de, babasının ölümü üzerine tekrar tahta geçinceye kadar beş yıllık süre, genç adamın bilgi ve deneyimi bakımından son derece önemlidir.

19 yaşında ikinci kez tahta çıkan II. Mehmed, içte ve dışta zayıf bir hükümdar sayılıyordu. Bu sebeple İstanbul'un fethi, kendi saltanatının pekişmesi bakımından bir zaruretti. Ulema sınıfından gelen Çandarlı'dan farklı olarak Şehabeddin ve Zağanos, asker paşalardı; İstanbul'un fethinin 1444 Varna zaferinden sonra güç olmadığına inanıyorlar; genç sultanın ve kendilerinin iktidarı tam olarak ellerine geçirmede fethin zorunlu olduğunu düşünüyorlardı. O sıralarda Bizans imparatoru, Osmanlı tahtındaki genç sultanın rakibi Orhan Çelebi'yi yanında tutuyor ve Mehmed'in saltanatını tehdit ediyordu. Orhan, 1444'te İstanbul'dan Rumeli'ye geçerek bir isyan girişiminde bulunmuştu. Onun 1453 kuşatmasında surlar üstünde Fatih'e karşı savaştığını göreceğiz. Bizans diplomasisi, daima Haçlı seferleri kışkırtarak veya bir Osmanlı müddei şehzadesini İstanbul'da barındırarak Osmanlılar'ı barışa zorlamaktaydı. Böylece sultanın İstanbul kuşatmasına neden tam da 1453 baharında girişmiş olduğunu açıklamaya çalıştık.

Görüldüğü gibi Osmanlılar, Anadolu ve Rumeli'de kurmuş oldukları imparatorluğun yaşayabilmesi için İstanbul'u mutlaka almak gerektiğini 1394'ten beri anlamışlar; ama birtakım engeller yüzünden bunu gerçekleştirememişlerdi. Ayrıca, fetihin gecikmesindeki stratejik nedenleri de hatırlamak gerekir. Konstantinopolis'i dünyanın o dönemdeki en güçlü surları korumaktaydı. Kentin deniz yolu ile askeri yardım ve erzak alması kolaydı; ikincisi, kenti kurtarmak için batıdan Haçlı orduları ve donanmaları, 1396'da olduğu gibi, her zaman harekete geçebilirdi. Üçüncüsü, Osmanlı ordusu kuşatma ile uğraşırken Rumeli ve Anadolu'da yerli hanedan ve senyörler ayaklanabilirlerdi. Hükümeti mutlak biçimde elinde tutan Çandarlı ailesi her şeyden önce bu tehlikeleri hesap ederek yeni bir kuşatmaya karşıydılar. Onlar, I. Bayezid kuşatmasının sonuçlarını ileri sürmekteydi. Nihayet Bizans tekvurunun genellikle Osmanlılar'a tabiliği kabul etmiş olması, böylece iki taraf arasında bir uzlaşmanın yerleşmiş olması da önemli bir faktördür. Osmanlı tüccar ve yüksek sınıf mensupları için ticaret ve para işleri bakımından İstanbul ve Pera'nın büyük önemi vardı, dolayısıyla bu ilişkileri bozmak istemiyorlardı. İşte II. Mehmed ve vezirleri, bütün bu durumları gözönünde tutarak, hiçbir önlemi ihmal etmeden kuşatma koşullarını büyük bir dikkatle hazırladılar. Genç Sultan, 1451'de tahta çıkınca kudretli veziri Çandarlı'yı bertaraf edemedi, ama onu kendi amaçlarına hizmet etmeye zorladı. Çandarlı, Fetih'in aslında kendi iktidarının ve belki yaşamının sonu olacağını bildiği halde, kuşatmayı hazırlama bakımından ustaca diplomatik önlemler aldı: Venedik ve Macaristan'ı tatmin eden koşullarla barış anlaşmaları yaptı, böylece Batı'da Haçlı hazırlıklarını önledi. Karaman Beyliği'ne Anadolu'da arazi bırakılarak bitaraflığı sağlandı. Öte yandan, Boğaz'da Anadolu Hisarı karşısında kısa zamanda büyük bir kale, Rumeli Hisarı yaptırıldı (Ocak-Ağustos 1452) ve sultan bundan sonra Boğaz'dan hiçbir geminin izinsiz geçemeyeceğini ilan etti. Yeri ve planı bizzat II. Mehmed tarafından belirlenen bu hisarın bir görevi de, İstanbul'un başlıca erzak kaynağı olan Karadeniz trafiğini kesmekti. Aynı zamanda kuşatma başarısızlıkla sonuçlanırsa, kentin ab-

Constantinople was liberated.

The Ottomans made two further attempts to conquer Byzantium, one in 1411 and the other in 1422.

SULTAN MEHMED II AND THE IDEA OF CONQUEST

Sultan Mehmed II, who marked the beginning of a new age in world history, ascended the throne in 1444, at the age of 13. During this first two-year period of sultanate, the actual control was held by his mighty Grand Vizier Çandarlı Halil Pasha. Byzantium's hopes of getting rid of the Ottoman threat reached a climax, when in autumn 1444 a new Crusade led by the King of Hungary proceeded through the Balkans and reached the fortress of Varna near Edirne. Under these critical conditions, Çandarlı Halil urgently called Murad II to take command of the army. The Ottoman victory in Varna (November 10, 1444) saved the Ottoman State from being destroyed. The Ottomans held the Byzantine Emperor responsible for encouraging this Crusade during his visit to Florence in 1439. This was when the Ottomans decided that it had become inevitable to conquer Constantinople and annihilate Byzantium at any cost. After the victory at Varna, despite the objections of Çandarlı, Murad II left his son Mehmed II at the throne, on which Orhan Çelebi in Istanbul was also asserting a claim. On the other hand, Şehabeddin and Zağanos Pashas, the tutors (*lala*) of Mehmed II, who were the real heroes of the Varna victory, insisted on immediate action for the conquest of Istanbul in order to ensure that Mehmed II remained in power. However, after an arranged Janissary rebellion organized by Çandarlı in 1446, it was claimed that Mehmed II was incapable of ruling the State and Murad II restored to the throne. The young Sultan was sent to Manisa. The five years that elapsed until the death of his father on February 18, 1451, when he was enthroned again, contributed greatly to the young Sultan's skill and experience.

Mehmed II, now for the second time on the throne at the age of 19, was regarded as a weak sovereign both within and outside the country. For this reason, the conquest of Istanbul had become imperative for Mehmed II to strengthen his position. Şehabeddin and Zağanos Pashas, who had military backgrounds unlike Çandarlı who was of religious origin, thought that the conquest of Istanbul should not prove to be very difficult, especially after the victory in Varna. They considered the conquest absolutely necessary for the re-assertion of the Sultan's as well as their own powers. The Byzantine Emperor threatened Mehmed II's sultanate by keeping Orhan Çelebi, the rival of the young Sultan, in Istanbul. In 1444, Orhan Çelebi had proceeded from Istanbul to Rumelia and made an attempt to organize a rebellion. During the 1453 siege he was among the fighters against Mehmed II. The Byzantine policy to force the Ottomans to peace consisted of inciting new Crusades and of keeping a claimant to the Ottoman sultanate in Istanbul. The above developments explain to some extent why the Sultan initiated the siege of Istanbul exactly during the spring of the year 1453.

It is clear that, since 1394, the Ottomans were conscious of the fact that they had to conquer Istanbul if the Empire they established in Anatolia and Rumelia was to survive, but they had been unable to achieve this aim due to certain adverse conditions. Moreover, the postponement of the conquest also had some strategic reasons. First of all, Constantinople

lukası için bu hisar bir askeri üs olarak kullanılacaktı. Macar Urban, sultana surları yıkması için o zamana kadar görülmemiş güçte büyük toplar döktü. Bu arada Galata üzerinden Haliç'teki gemileri vurmak için havan topları yapıldı. Topçuluk alanındaki bu yenilikler gerçekten yeni bir çağın başlangıcını simgeler; çünkü, Balkanlar'da ve Avrupa'da kalelerine sığınan yerli senyörlerin bertaraf edilmesinde, feodalitenin yıkılışı ve merkeziyetçi monarşilerin kurulmasında topçuluktaki bu gelişmeler önemli bir faktör olmuştur. Fatih'in topları surları yerle bir ederek, Osmanlı ordusunun kente girmesini sağlayacaktır.

Genç sultan her ayrıntıyı düşünmüş; surların altına patlayıcı maddeler koymak için lağım açacak usta lağımcıları, Sırbistan'daki maden ocaklarından getirtmiş; kente denizden yardımı önlemek ve gelecek bir donanmayı karşılamak için Osmanlı donanmasını yeni gemilerle güçlendirmiştir. Bu donanmada, o zaman başlıca savaş gemisi sayılan 30 kadırga vardı; Çağdaş kaynaklar, küçük yardımcı gemilerle birlikte bu donanma için 150 ile 350 arasında değişen rakamlar vermektedir. Bununla beraber donanmanın kuşatma sırasındaki başarısızlığının bir ara ciddi bir bunalıma yol açtığını göreceğiz. Genç sultan, tecrübeli asker vezirler Şehabeddin ve Zağanos'un yardımı ile kara ordusunu da yeniden örgütledi. Yeniçeri ordusunun mevcudu 5 binden 10 bine çıkarıldı.

KUŞATMA VE FETİH

Bizans imparatoru, 1452'de Rumeli Hisarı'nın yapılmasıyla beraber bir kuşatmaya karşı hazırlığa başlamış, surları tamir ettirmiş, acil yardım için Venedik'e adam göndermiş, Cenevizli Giovanni Giustiniani-Longo 700 kişilik seçme bir kuvvetle İstanbul'a getirilmişti. Latin asıllı bütün kent halkı, başta Venedikliler, Katalanlar ve Pera'dan gelen Cenevizliler savunmaya hazırlandılar. Haliç'te beşi Venedikli, beşi Cenevizli 26 gemi savaş için hazır hale getirildi. Bir sayıma göre, kentte silah taşıyabilir 983 Rum ve 2000 kadar yabancı vardı. Savunma kuvvetleri 7000'i buluyordu. İmparatorun yanına sığınmış olan Orhan Çelebi adamlarıyla birlikte savunmaya katılacaktı.

II. Mehmed, topları ve 70 bin kişilik esas kuvvetleriyle Edirne'den hareket etti. Donanma da Mart ayında Gelibolu'dan ayrıldı. 2 Nisan'da Osmanlı öncü kuvvetleri Konstantinopolis önündeydi. Aynı gün imparator, Haliç girişini zincirle kapatma emrini verdi. 6 Nisan günü genç sultan, esas kuvvetleri ile Konstantinopolis önüne gelerek otağını St Romanus Kapısı önünde kurdu. Aşağıda başlıca olaylarla kuşatmanın kronolojisi verilmiştir.

6-7 Nisan: İlk top ateşi başlar. Edirnekapı yakınında surların bir kısmı yıkılır. Geceleyin savunucular bu gediği kapatırlar. Hendeklerin doldurulmasına ve yeraltında lağımların kazılmasına başlanır.

9 Nisan: Baltaoğlu Süleyman Bey Haliç'e girmek için ilk saldırıyı yapar.

11 Nisan: Büyük toplarla surların dövülmesine başlanır. Surlar yer yer yıkılır, ama savunucular, ağaç kazıklar ve toprak doldurulmuş torbalarla siper yapıp gediği kapatmaya çalışırlar.

12 Nisan: Baltaoğlu, zincirin öte yanında Haliç'i koruyan Hıristiyan gemilerine saldırır. Deniz savaşında yüksek bordalı Hıristiyan gemileri üstün gelir. Bu başarı kent halkı ve savunucuların sevinç gösterilerine yol açar. Osmanlı ordusuda moral bozukluğu başgösterir. Sul-

was then safeguarded by one of the world's strongest city wall systems. The city could easily receive military aid and provisions by sea. Secondly, armies and fleets of Crusades from the West were at any time ready to make a move to support the city, as they had done in 1396. Third and last, it was possible for the local dynasties and seigniors in Anatolia and Rumelia to revolt, while the Ottoman army was occupied with the siege of Istanbul. Çandarlı, who was in absolute control of the government, objected to the idea of a new siege, in view of the above mentioned dangers. He based his arguments on the failure of the former siege by Bayezid I. Another important factor was that the Byzantine ruler had in general accepted submission to the Ottomans and had thereby established a *modus vivendi* between the parties. Also, Istanbul and Pera were of primary importance to the Ottoman upper class members and merchants and they therefore had no intention of disturbing the status quo. Mehmed II and his viziers, after carefully contemplating all these factors, and without neglecting any measures, started to make preparations for the siege. The young Sultan, after ascending the throne in 1451, was unable to eliminate his mighty vizier Çandarlı, but instead forced him to serve for his own objectives. Çandarlı was conscious of the fact that the conquest would possibly be the end of his power and maybe even his life; nevertheless he skillfully took the necessary diplomatic measures for the siege: He signed peace treaties containing satisfactory terms for Venice and Hungary, thus preventing a possible Crusade from the West. Some land in Anatolia was granted to the Karaman principality to guarantee its neutrality. In addition, in a short period of time (January-August 1452), a new and large fortress (Rumeli Hisarı) was built on the Bosphorus just opposite the older Anadolu Hisarı and the Sultan declared that no ships would be allowed to pass through the Bosphorus without a permit. Another function of this fortress, the location and plan of which had been determined by Mehmed II himself, was to cut off access to Istanbul from the Black Sea, a major source of food for the city. Moreover, in the event that the siege was unsuccessful, the fortress would be used as a military base for the blockade the city. Very large and powerful cannons were cast for the Sultan by the Hungarian master Urban. Meanwhile, mortars were built to bombard the ships in the Golden Horn from the heights of Galata. These innovations in the field of gunnery mark the beginning of a new epoch in history because they played a significant role in the overthrow of the local seigniors who were taking refuge in their castles in Europe and the Balkans, and thus contributed to the collapse of the feudal system and the emergence of centralist monarchies. The cannons of Mehmed II were to completely destroy the city walls and open up the way for the Ottoman army to enter the city.

The young Sultan had scrutinized every detail: Skilled sappers to place explosives under the city walls were brought in from the mines in Serbia and the Ottoman fleet was fortified with new ships in order to prevent any possible aid to the city by the sea and to confront any enemy fleet. The Ottoman fleet comprised 30 *kadırgas* (galley), the main warship of those times. Contemporary sources report that this fleet consisted of 150 to 300 ships, including the small vessels. However, as we will see later, the failure of the fleet during the siege led to a serious crisis for a while. The young Sultan reorganized his territorial forces with the assistance of his experienced viziers Şehabeddin and Zağanos, increasing the number of

tanın emriyle havan topu yapılarak Haliç'teki gemilerin dövülmesine başlanır; bir düşman kadırgasının batırılması morali yükseltir.

18 Nisan: İlk büyük saldırı. O gece davullar çalarak meşalelerle "top yıkığı" kesiminde saldırı yapılır. Kazıklarla yapılmış siperi yakma girişimi dört saat sürer, sonuç alınamaz.

20 Nisan: Papa'nın gönderdiği erzak ve silah yüklü üç Ceneviz gemisi ile buğday yüklü büyük bir Bizans gemisi Çanakkale'yi geçip, cuma sabahı Konstantinopolis önüne gelir. Sultan kıyıya gelerek Baltaoğlu'na gemileri ele geçirmesi veya batırması için sıkı emirler verir; kıyıdaki büyük yük gemilerine asker ve silah koyarak yardıma gönderir. İstanbul halkı Akropolis Tepesi'ne (Topkapı Sarayı tepesi) yığılmış, sonucu kaygıyla izlemektedir. O sırada bir lodos çıkar, kabaran deniz Osmanlı gemilerinin manevrasını güçleştirir, yüksek bordalı düşman gemilerinden atılan ok ve kargılar, Osmanlı kadırgaları içinde yaklaşan askere göz açtırmaz. Donanmasının bir şey yapamadığını görerek gazaba gelen genç sultan, sığ denize atını sürerek adeta savaşa bizzat katılmak ister. Akşama doğru rüzgâr birden lodostan poyraza çevirir ve yelkenlerini şişiren dört Hıristiyan gemisi Osmanlı donanmasını yararak Haliç'e yaklaşır. Baltaoğlu donanma ile Dolmabahçe'ye döner, geceleyin dört gemi alçaltılan zincirin üzerinden Haliç'e girip kurtulur. Bu savaşta, bir hesaba göre Hıristiyanlar 23, Osmanlılar yaklaşık 300 kişi kaybetmiştir. Sultanın gazabına uğrayan Baltaoğlu idamdan güçlükle kurtulur. Donanma kumandanlığına Hamza Bey getirilir. Başarısızlık Osmanlı ordusunda ciddi bir bozgun havası estirir; savaşa katılanlardan bazıları orduyu terk etmeye başlar. Buna karşın sultan bir yandan bombardımanın şiddetlendirilmesini emreder; Lykos (Bayrampaşa Deresi) Vadisi'nde büyük Bakatatinianos Kulesi tahrip edilir. Öte yandan sultan donanmasını Dolmabahçe'den Haliç'e indirmek için faaliyettedir. Bu proje, kuşkusuz çok zaman önce düşünülmüş ve Galata'nın kara surları boyunca Tophane'den Kasımpaşa'ya bir yol inşa edilmiş, gemileri çekecek kızaklar yapılmıştır.

22 Nisan: Sabahtan öküzlerin çektiği ve yüzlerce kişinin iki taraftan halatlarla dengelediği 70 kadar gemi kızaklar üzerinde karada seyre başlar. Öğleye kadar 70 gemi savunucuların hayret ve korku dolu gözleri önünde Haliç'e iner.

28 Nisan: Savunucuların Haliç'e inen gemileri yakma girişimi, bunu vaktinde haber almış olan sultanın kıyıdan açtığı şiddetli top ateşi ile sonuçsuz bırakılır. Düşman gemilerinden ikisi tahrip edilir. Haliç zaferi, Osmanlılar'ın cesaretini yükselten büyük bir başarıydı. Böylece kent, bütün deniz surları yönünden kuşatılmış bulunuyordu. Cenevizliler, tarafsız görünmekle birlikte, el altından gıda ve asker yardımı göndererek savunucuları desteklemekteydiler; ama Osmanlı donanması Haliçe inince tam tarafsızlığı gözetmek zorunda kaldılar. Sultan, Haliç'in iki yakasındaki kuvvetler arasında ulaştırmayı kolaylaştırmak için Ayvansaray ile Sütlüce arasında bir köprü yaptırdı. Köprü, birbirine sıkı sıkıya bağlı büyük variller üstüne kalaslar döşenerek yapılmıştı. Köprüden ağır top arabaları geçebilir veya yan yana beş kişi yürüyebilirdi. Köprüye bağlı platform üzerine toplar yerleştirildi ve Blakhernai surları dövülmeye başlandı.

Bununla beraber Osmanlı donanması Haliç'i tam olarak denetim altına almış değildi. Düşman gemileri Haliç'in aşağı kesiminde bekliyordu. Kentte erzak sıkıntısı arttı, dışarıdan yardım gelmezse açlıktan teslim olma olasılığı ortaya çıktı. Bütün ümit, Venedik donanmasının

Janissaries from 5000 to 10,000.

THE SIEGE AND THE CONQUEST

After the construction of the Rumeli Fortress in 1452, the Byzantine Emperor began to make preparations against a possible siege. The city walls were repaired; messengers were sent to Venice to ask for immediate assistance and a skilled military force of 700 soldiers led by the Genoese Giovanni Giustiniani-Longo was brought to Istanbul. All inhabitants of the city who were of Latin origin -especially the Venetians, the Catalans and the Genoese from Pera- were prepared to defend the city. A total of 26 warships, five Venetian and five Genoese ships among them, were made ready for a battle at the Golden Horn. According to a census, there were 983 Byzantines and 2000 foreigners in the city who were capable of using weapons. The forces of defense totalled 7000 people. Orhan Çelebi, who had taken refuge with the Byzantine Emperor would also join the defense forces together with his men.

Mehmed II departed from Edirne with his cannons and his main forces of 70,000 men. The fleet departed from Gallipoli in March. On April 2nd, the Ottoman vanguard forces arrived at Constantinople. On the same day, the Emperor ordered that the entrance to the Golden Horn be closed with a chain. On April 6th, the young Sultan, together with his main forces, arrived at Constantinople and erected his *otağ* (imperial tent) before the St Romanus Gate. The major events of the siege are outlined below in chronological order.

April 6th and 7th: First bombardment started. Some portion of the city walls near Edirnekapı collapsed. The breach in the wall was filled up by the Byzantines at night. The filling of the trenches and the digging of the underground tunnels started.

April 9th: First attack to enter the Golden Horn was launched by Baltaoğlu Süleyman Bey.

April 11th: Large cannons stared bombarding the city walls. The walls collapsed partially, but the defense forces endeavored to repair them with wooden piles and earth filled bags.

April 12th: Baltaoğlu attacked the Christian ships guarding the Golden Horn on the other side of the chain. The Christian ships, with higher boardsides, won the sea battle. The success of the ships gave rise to celebrations among the inhabitants of the city and the defense forces. The Ottoman army started to become demoralized. Mortars were built with the Sultan's instructions and enemy ships in the Golden Horn began to be bombarded. The sinking of an enemy ship helped to boost up the morale of the Ottoman forces.

April 18th: First major attack. That night, Ottoman soldiers, with drums and torches in their hands, attacked the "Cannon Breach" area. Attempts to set fire to the wooden palisades, which lasted for four hours, remained inconclusive however.

April 20th: Three Genoese ships carrying food and weapons sent by the Pope and a Byzantine ship carrying wheat passed through the Dardanelles and on Friday morning arrived at Constantinople. The Sultan came to the shore and ordered Baltaoğlu to capture or sink these ships. Moreover, he sent large cargo ships carrying soldiers and weapons for further support. The inhabitants of the city gathered at the Acropolis (the Topkapı Palace hill), anxiously waiting for the result. A southwest wind broke

vaktinde yetişmesine bağlıydı. 13 Nisan'da Amiral Alviso Longo'ya verilen talimatta hızla Tenedos'a (Bozcaaada) gitmesi emrediliyordu. Tenedos'ta başkaptan Loredano'nun gelip kendisine katılmasını bekleyecekti. Sonra bütün filo Konstantinopolis'e hareket edecek imparatorun emir altına girecekti. Venedik, sultanla imparator arasında barış yapılmasını da uzak bir olasılık olarak görmüyordu. Eğer fetih olmuş ise, donanma ile giden elçi Bartolomeo Marcello, sultana gidip Venedik'in barışsever niyetleri hakkında kendisine güvence verecekti. Görülüyor ki, Venedik kentin düşmesi konusunda fazla kaygılı değildi ve işleri ağırdan alıyordu. Papalık da, Venedik'ten kiralayıp Konstantinopolis'e göndermeyi düşündüğü beş kadırga için acele etmiyordu. Bu durum, Osmanlı diplomasisi lehine kaydolunacak bir nottur. Haliç zaferinden sonra sultan, kara sularında bombardımana devam ediyor; Haliç'teki donanması zaman zaman saldırır gibi yaparak düşmanı tedirgin ediyor ve Blakhernai dubalardaki toplarla dövülüyordu. O günlerde, imparator, Cenevizliler aracılığıyla sultanla görüşme istedi. Cenevizliler'in bir barıştan kazançları ortadaydı. Sultan, koşulsuz teslim karşılığında kent halkının canı ve malı için güvence veriyordu. Teslimden sonra imparator serbestçe Mora'ya gidebilirdi. Kent düştükten sonra Lukas Notaras, sultana kenti teslim etmeyi düşündüklerini, fakat İtalyanlar'ın razı olmadıklarını söyleyecektir. Bir ara imparatorun kaçmasını ve Balkanlar'da bir ordu hazırlayarak dışarıdan savaşla kenti kurtarmasını tavsiye edenler oldu. Ancak kentten ayrılırsa savunmanın çökeceği düşüncesinde olan imparator bunu kabul etmedi. Haliç'te demirli, ipek yüklü bir Ceneviz gemisinin top ateşiyle batması üzerine Galata idaresi sultana taraflılığı hatırlatarak şikayette bulundu. Fetih'ten sonra incelenip ödün verileceği yanıtı verildi. Osmanlılar kuşkusuz Galata'daki Cenevizliler'in savaşa katılmasını istemiyorlardı.

7 Mayıs: Osmanlı kuvvetleri, ağır bombardımandan sonra gecenin ilk saatlerinde Topkapı kesiminde doldurulan hendeği geçerek büyük bir saldırı başlattı. Çarpışma üç saat sürdüyse de, Osmanlı askeri gedikteki siperi aşamadı.

12 Mayıs: Gece yarısı, surların zayıf bir kesimi olan Blakhernai ve Theodosius surlarının bitiştiği yere büyük bir saldırı yapıldı, ama sonuç alınamadı.

13 Mayıs: Haliç'teki Hıristiyan gemileri Neorion Limanı'na (Sirkeci) sığınmışlardı. Savunmacılar, Blakhernai kesiminin onarımı ve korunması için bir kısım gemi tayfasını ve topları buraya getirdiler.

16 Mayıs: Blakhernai'yi döven toplar esas saldırı kesimi olan Lykos Vadisi'ne kaydırıldı.

16-17 Mayıs: Osmanlı donanması Dolmabahçe'den Haliç üzerine hareket etti; ama zincirin gerisindeki savunucular karşısında geri çekildi.

16-23 Mayıs: Karada top ateşine ve lağım kazmaya devam edildi.

18-23 Mayıs: Sultanın yeni bir sürpriz girişimi gerçekleştirildi. Ağaçtan bir yürür-kule Meseteinon (Topkapı) kesiminde surlara doğru yürütüldü. Kulenin himayesi altında hendeğin doldurulmasına devam edildi. Yürür-kulenin savunucular tarafından yakılması ve lağımların etkisizleştirilmesi, bu girişimi sonuçsuz bıraktı.

23 Mayıs: Bir Venedik brigantini, Osmanlı gemilerinin kovalamasından kurtulup Haliç'e girdi. Venedik donanmasından veya Macar-

and the Ottoman ships had difficulty in maneuvering on the rough sea. Arrows and lances fired from the enemy ships gave the approaching Ottoman soldiers no chance to recover. The young Sultan, observing the helplessness of his fleet, was infuriated and rode his horse into the shallow waters, as if trying to join the battle personally. Towards the evening, the wind suddenly changed its direction to northeast and four Christian ships with full-blown sails broke through the Ottoman fleet and approached the Golden Horn. Baltaoğlu returned to Dolmabahçe with his fleet and at night the four Christian ships entered the Golden Horn, sailing over the chain which had been loosened by the Byzantines. It has been estimated that the Christians lost 23 and the Ottomans approximately 300 men in this battle. The Sultan got furious about the defeat and Baltaoğlu barely escaped execution. After this event, Hamza Bey was appointed the new commander of the fleet. This defeat created a serious crisis among the Ottomans and some soldiers who took part in the battle started to leave the Army. In spite of these events, the Sultan ordered the intensification of the bombardment and the big Bakatatinianos Tower in the Lycus (Bayrampaşa) Valley was destroyed. On the other hand, the Sultan made plans to launch the fleet to the Golden Horn through Dolmabahçe. Obviously, these plans had been made a long time before the siege and slip ways had been built on the road connecting Tophane and Kasımpaşa, along the land walls of Galata.

April 22nd: In the morning, around 70 ships, driven by oxen and balanced on both sides by ropes pulled by hundreds of men, started to move overland. By midday the 70 ships, were launched down into the Golden Horn, with the Byzantine defense forces gazing in astonishment and fear at this incredible event.

April 28th: The attempt of the defense forces to set fire to the ships which had entered the Golden Horn was discovered by the Sultan on time and this attack was prevented by heavy bombardment from the shores. Two enemy ships were destroyed. The victory in the Golden Horn was a great source of encouragement for the Ottomans. With this victory, all the sea walls of the city were surrounded by Ottoman forces. Although they pretended to be impartial, the Genoese secretly supplied the defense forces with food and soldiers. However, when the Ottoman fleet appeared in the Golden Horn, they became obliged to act with full neutrality. The Sultan ordered the construction of a bridge between Ayvansaray and Sütlüce to facilitate the transportation of the military forces located on both sides of the Golden Horn. The bridge consisted of wooden logs placed on large barrels which were firmly tied to one another. Heavy gun carriages could be conveyed across the bridge, which was wide enough for five men to walk side by side. Cannons to bombard the city walls at Blachernae were also placed on the bridge.

However, the Ottoman fleet had not been able to establish complete control over the Golden Horn. Enemy ships were waiting in the lower parts. The food shortage in the city became more severe, increasing the possibility of surrendering if no aid from without arrived. The only hope was the arrival of the Venetian fleet on time. On April 13th, Admiral Alviso Longo was instructed to go to the Island of Tenedos (Bozcaada) immediately, where he would wait for Captain Loredano to join him. Then the whole fleet would sail to Constantinople and request orders from the Emperor. According to Venice, a peace agreement between the Sultan and the Emperor

lar'dan haber yoktu. Kentte umutsuzluk yaygınlaşmıştı. Diğer tarafta Osmanlı ordusu da tedirgindi; surlar yıkılmıştı, fakat asker henüz genel bir saldırıdan alıkonmaktaydı. Macar elçileri sultana gelip, kralın müterakeyi tanımadığını bildirdiler.

25 Mayıs: Venedik donanması Ege'ye gelmiş, durum sıkışıktır. İmparatora, kenti teslim etmesi için İsfendiyar Beyoğlu İsmail Bey yeniden elçi olarak gönderilir. O, imparatorun elçisiyle döner. Sultan 100 bin altın ödenmesini ve şehrin teslimini ister. Gitmek isteyenler bütün malları ile kenti terk edebileceklerdir. İtalyanlar teslime razı olmazlar.

26 Mayıs: Venedikliler'in ve Macarlar'ın yardıma gelmekte olduğu haberi asker arasında yayılır. Umutsuzluk yaygınlaşır; genç ve tecrübesiz sultana karşı sözler söylemekten çekinmezler. Bu durumda, son bir genel saldırı için harp meclisi toplanır. Çandarlı Halil Paşa eski iddialarını tekrarlayarak çekilme kararı alınmasında direnir. Zağanos Paşa buna şiddetle karşı koyar ve Batılılar'ın birleşip saldırıya geçemeyeceklerini, Osmanlı ordusunun denizden gelecek düşmana karşı kat kat üstün olduğunu ve korkmadan saldırıya devam edilmesini vurgular. Koca Turahan Bey ve Şehabeddin Paşa onu kuvvetle desteklerler. Genel bir saldırı kararı alınır. Sultan, istemeyerek, "*kentin taşı toprağı ve binaları benim, kalanı askerin*" diye üç gün yağma izni verir. Zağanos Paşa saldırı gününü belirlemek ve hazırlıkları yapmakla görevlendirilir.

27 Mayıs: Münadiler iki gün sonra genel saldırı olacağını orduda ilan ederler. Herkes hazırlıklarını yapmaya başlar. "Top yıkığı" kesiminde bombardıman şiddetlendirilir. Osmanlı askeri gece hendeği doldurmaya başlar.

28 Mayıs: Askere istirahat izni verilir. Genç sultan, sabah Dolmabahçe'ye gidip donanmanın saldırı gününde deniz surlarına saldırmasını emreder. Sonra, ordu saflarını dolaşarak askeri yüreklendirir. Öğleden sonra otağında kumandanları toplar ve mevcut koşullar altında başarıya inancını ifade eder. Zağanos, Blakhernai kesiminde saldırıya katılmak için Haliç'ten kuvvetlerini bu yana geçirir. Osmanlı ordusunda tam bir sessizlik hakimdir. Kenttekiler son anın geldiğini hissederek büyük bir dini alay düzenlerler. İlahiler, çanlar kente vaveyla verir. İmparator, son mecliste herkesi savunmaya çağırır; akşam Ayasofya'ya gider ve Blakhernai'deki sarayına döner.

29 Mayıs: Gece saat bir buçukta sultan saldırı emri verir. Kentte, surlar üzerinde savunucular savaş konumunu alırken, halk kiliselere koşmuş dua etmektedir. Bütün ordu karadan ve denizden tekbir avazları, davul ve nakkare seslerinin sağır edici gürültüsü içinde harekete geçer. İlk saldırıyı başlıca yaya ve azeplerden oluşan hafif piyade kuvvetleri yapar; düşmanı yıpratır. Onlar çekilince karanlıkta, İshak Paşa kumandasında Anadolu askeri saldırıya geçer. Şafaktan bir saat önce Urban'ın topu ağaç siperde bir gedik açar, buradan giren 300 kadar Anadolu askerini savunucular yok eder. O zaman sultan seçkin kuvvetleri yeniçerileri harekete geçirir. Yeniçeriler, atılan ok ve kargı perdesi arkasında sarsılmadan gediğe doğru yürürler. Sultan hendeğin yanına kadar gelir ve askeri yüreklendirir; yeniçeriler şimdi gedikte düşmanla göğüs göğüse savaşmaktadır.

Blakhernai'de açık kalmış küçük Kerkoporta'dan (Belgrad Kapısı) 50 kişilik bir Osmanlı kuvveti kente girmeyi başarmıştır. O sırada "top yıkığı" kesiminde savaşan Başkomutan Giustiniani ağır yaralanarak Haliç'te bir Ceneviz gemisine çekilir. Onu askerleri izler, imparator

was not impossible. If the conquest had been accomplished, Ambassador Bartolomeo Marcello, who departed with the fleet, would go to the Sultan and assure him of Venice's good intentions. It is obvious that the Venetians did not much fear the fall of the city and were therefore acting slowly. Also, the Pope was not in a hurry to prepare the five warships he was planning to hire from Venice to be sent to Constantinople. This situation was in favour of the Ottomans. The Sultan, after the victory in the Golden Horn, continued bombarding the land walls of the city. The fleet in the Golden Horn stirred up the enemy by pretending to attack from time to time and the cannons located on the bridge continued bombarding Blakhernai. At this point, the Emperor, by the mediation of the Genoese, requested to enter into negotiations with the Sultan. The advantages of a peace for the Genoese were obvious. The Sultan promised to guarantee the lives and property of the inhabitants against the unconditional surrender of the city. The Emperor would then be free to go to Morea. After the defeat, Lukas Notaras expressed that they were thinking of surrendering the city to the Sultan, but it was the Italians who objected. It was also proposed that the Emperor should escape to the Balkans and set up a new army to save the city. However, the Emperor declined, thinking that his departure from the city would lead to the collapse of the defense forces. When a silk-loaded Genoese ship in the Golden Horn was sunk by Ottoman gunfire, the Genoese government complained to the Sultan and reminded him of their neutrality. The Sultan replied that the incident would be investigated after the conquest and duly compensated. It is clear that the Ottomans did not want the Genoese to get involved in the fight.

May 7th: Following heavy bombardment, during the early hours of the night, the Ottoman forces passed the filled-up trenches and initiated a massive attack on the Topkapı region. The battle lasted for three hours; the Ottoman forces however, were unable to break through the palisades in the trench.

May 12th: At midnight, an unsuccessful attack was launched at the meeting point of the Blachernae and the Theodosius walls, a weak point of the city's wall system.

May 13th: The Christian ships in the Golden Horn had taken refuge at the Port of Neorion (Sirkeci). Some crew and cannons were brought to the Blachernae region to repair and guard the walls.

May 16th: The cannons which were bombarding Blachernae were shifted to the Lycus Valley, the focal point of the attack.

May 16th and 17th: The Ottoman fleet departed for the Golden Horn from Dolmabahçe, but had to retreat when it was confronted with the defense forces behind the chain.

May 16th-May 23rd: Bombardment on the land and the digging of tunnels continued.

May 18th-May 23rd: A new surprise plan of the Sultan was implemented: A wooden moving-tower was driven towards the city walls in the Meseteinon (Topkapı) area. Under the protection of the tower, the filling up of the trenches continued. However, the defense forces set fire to the tower and closed the tunnels, thus rendering the implementation of the plan impossible.

May 23rd: A Venetian brigantine escaping from Ottoman ships entered the Golden Horn. There

yalnız kalır. Durumu fark eden sultan, yeniçeriyi o noktaya gönderir. Ulubatlı Hasan baltasıyla savaşa savaşa siperin üstünde yolu açar, orada düşer. Fakat arkasından gelen yeniçeriler gediğe hakim olurlar. Oradan iç surlara yürürler ve hendeğe giren düşmanı yok ederek surların üstüne çıkarlar. Uzakta, Kerkoporta'da Osmanlı bayraklarının dalgalandığını görürler. Blakhernai'de savunma çökmüş, Venedik balyosu esir alınmıştır. O sırada deniz surlarından deniz azepleri de kente girmiştir. İmparator, değerli eşya dolu sandıklarla Haliç'te bekleyen gemiye kaçarken bir azep grubu ile karşılaşır ve çarpışmada ölür.

Kente Osmanlı askerinin sözde açık kalmış Kerkoporta'dan girdiği iddasını bütün Hıristiyan kaynakları tekrar ederlerse de, o sırada orduda bulunan Tursun Bey'e göre kent "*top yıkduğı gedükten*" fetih olunmuştur.

İSTANBUL'UN OSMANLI-TÜRK KENTİ OLARAK YENİDEN İNŞASI

Fatih, Fetih'ten sonra "kayser" unvanını, hakan, sultan, halife ve padişah unvanları arasına kattı. Çağdaş İtalyan kaynaklarının yinelediği gibi, İstanbul'u fethettikten ve onu "payitaht" ilan ettikten sonra, kendisini Doğu Roma (Bizans) imparatorlarının halefi olarak görüyordu. Fatih, "Konstantiniyye" çevresinde, eskiden Byzantion'a tabi bütün ülkeleri feth etmek ve sıkı bir merkeziyetçilikle İstanbul'a bağlamak planını benimsedi. Örneğin, Anadolu ve Balkanlar dışında Güney Kırım ve Güney İtalya'yı (Buraları eskiden Bizans'a tabiydi) imparatorluğuna katma girişimleri dikkate değerdir. Stratejik bakımdan da, İstanbul'un fethi ve Boğazlar'da egemenlik, Anadolu ve Balkanlar, Karadeniz ve Ege denizleri üzerinde egemenlik, Osmanlı İmparatorluğu'nun tam ve gerçek anlamda kuruluşunu ifade ediyordu. Fetih'ten sonra Fatih, anlamlı biçimde *Sultân'ul Berreyn ve Hâkân'ul Bahreyn* yani İki Karanın Sultanı ve İki Denizin Hakanı unvanını benimseyecek; 1454'te donanmasını Karadeniz ve Ege'ye göndererek buradaki yerel hükümetlerden kendi egemenliğini tanımalarını isteyecektir. Fatih, İstanbul'u, Anadolu ve Balkanlar'ı birleştiren emniyetli bir kilit durumuna getirmek ve bu iki bölgeyi birleştiren yolları güvence altına almak için Çanakkale Boğazı'nın iki yanında Kale-yi Sultaniye (bugün Çanakkale) ve karşısında Kilidülbahr kalelerini yaptıracaktır. Öte yandan Fatih, Anadolu ve Rumeli hisarlarıyla Karadeniz'den gelecek bir saldırıya karşı İstanbul'u ve iki kıyı arasındaki trafiği güvence altına almıştı. Bu tahkimatla Boğazlar'da Türk egemenliği ilk kez tam anlamıyla kurulmuş oluyordu. Aynı zamanda denizde egemenlik için Osmanlılar, Fatih ve özellikle de II. Bayezid (1481-1512) döneminde, Akdeniz'in hakimi büyük deniz gücü Venedik'le boy ölçüşebilecek büyük bir donanma vücuda getirmeye çalıştılar ve bunu 16. yüzyılda başardılar.

Ege ve Karadeniz'de egemenlik ve Boğazlar'ın emniyeti, İstanbul'un gelişmesi ve iaşesi bakımından da hayati önemdeydi. Bizans döneminde devlet Karadeniz ve Ege'de egemenliği Ceneviz ve Venedikliler'e kaptırdığı ve Boğazlar serbest bir geçiş yolu haline geldiği için İstanbul beslenmesi için gerekli maddeleri almakta güçlük çekiyor ve iaşesi tamamıyla İtalyanlar'ın insafına kalıyordu. Şu nokta unutulmamalıdır ki, hububat, et, odun gibi maddelerin İstanbul'a ulaşması ancak deniz yoluyla mümkündü; kara yolu son derece güç ve pahalıydı. Osmanlı idaresinde İstanbul'un 16. yüzyılda Avrupa'nın en büyük kenti haline gelmesi olgusu, her şeyden önce deniz ulaşım yollarının devlet denetimi altına alınmasıyla mümkün olmuştur. Mısır'ın

was no sign of a Venetian fleet or the Hungarians. Meanwhile, discouragement spread further in the city. The Ottoman army was impatient, since it was still detained from launching a general attack, although the city walls were already destroyed. The Hungarian envoys notified the Sultan that the King did not recognize the armistice signed before the siege.

May 25th: The Venetian fleet arrived at the Aegean Sea and the situation became critical. İsfendiyar Beyoğlu İsmail Bey was sent to the Emperor as a mediator to request the surrender of the city. He returned together with the Emperor's envoy. The Sultan requested them to pay 100,000 gold coins and surrender the city. Those willing to leave would be free to do so, together with all their property. However, the Italians did not accept to give up.

May 26th: Rumors that Venetian and Hungarian aid was on the way spread among the soldiers, who became more discouraged and did not refrain from bitterly criticizing the young and inexperienced Sultan. Under these conditions, the War Council convened to look into the possibilities of a final general attack. Çandarlı Halil Pasha repeated his previous objections and insisted on a retreat. Zağanos Pasha, however, strongly opposed the idea and stated that the Western forces could not start an allied attack and that the Ottoman army was by far superior to any enemy coming by sea and therefore the attacks should be continued without delay. Koca Turahan Bey and Şehabeddin Pasha supported him and a decision for a general attack was taken. The Sultan reluctantly gave permission for three days of pillage by saying "*The buildings and stones of the city are mine, the rest is of the soldiers.*" Zağanos Pasha was assigned the task of determining the date of the attack and making the preparations.

May 27th: Public criers notified the army that in two days a general attack would be made. Everyone began to prepare for the attack. The bombardment on the "Cannon Breach" area was intensified. During the night, Ottoman soldiers started filling up the trenches.

May 28th: Soldiers were granted a rest. In the early morning, the young Sultan went to Dolmabahçe and instructed the fleet to bombard the city walls when the attack starts. He then visited the soldiers to boost up their morale. In the afternoon, he gathered his commanders in his tent and expressed his faith in victory under the prevailing circumstances. Zağanos shifted his forces at the Golden Horn to the other side to join the attack in the Blachernae region. Deep silence prevailed within the Ottoman army that night. The inhabitants of the city, feeling that their end was near, gathered for a big religious ceremony. The city was filled with the sound of bells and hymns. The Emperor, during the last assembly, urged everyone to defend the city. At night he went to St Sophia and then returned to his palace in Blachernae.

May 29th: At half past one during the night, the Sultan ordered his army to attack. The defense forces on the city walls prepared for combat while the inhabitants of the city crowded the churches and prayed. The whole Ottoman army on land and sea proceeded under the deafening sounds of drums, military bands and prayers. The initial attack to weaken the enemy was launched by the light infantry, *yayas* and the *azeb* soldiers. The next attack, after their retreat, was launched by the Anatolian soldiers led by İshak Pasha. One hour before dawn, the cannons of Urban opened a breach in the wooden shields. Around 300 Anatolian soldiers

pirinç, fasulye ve baharatı; Kefe'nin buğday, yağ ve salamura balığı; Dobruca, Akkerman ve Boğdan'nın (Moldavya) et ve zahiresi; Kuzey Anadolu'nun odun ve tahtası; Ege'nin kuru meyveleri; Tesalya ve Trakya'nın buğdayı; Marmara bölgesinin sebze ve meyvası hep deniz yoluyla İstanbul'a ulaşıyordu. Özetle, Osmanlı döneminde İstanbul'un dünyanın büyük metropollerinden biri haline gelmesi, kentin tekrar "iki kara ve iki denizin" hakimi büyük bir imparatorluğun merkezi durumuna gelişiyle mümkün olmuştur. 1453'ten sonra Bizans'ın Konstantinopolis'i ölmüş, Osmanlı'nın İstanbul'u doğmuştur.

Osmanlı toplumunun mutlak bir hükümdar idaresinde patrimonial karakteri kentin yapılanmasına özel bu karakter vermiştir. Nahiyeler ve mahalleler, sultanın, devlet büyüklerinin veya mahalle ilerigelenlerinin kurduğu cami ya da mescit kompleksleri ve onlara bağlı sosyoekonomik çekirdekler çevresinde kurulmaktaydı.

55 gün içinde surların yıkılıp kentin fethi, Osmanlı Devleti'nin o zaman eriştiği teknolojik düzeyi ve örgütleme gücünü ortaya koyuyor ve onun gelecek yüzyıl içinde bir dünya imparatorluğu haline geleceğini haber veriyordu. Büyük Rumen tarihçi N. Iorga, İstanbul Fatihi için şu sözleri yazmıştır: "*O, zaferi, arkasında muazzam harabeler bırakmakta aramadı. Daha çok feth ettiği şehri sistemli bir şekilde inşa etmek ve daima yaratmak amacını güttü.*"

Fatih, Rumeli ve Anadolu'da askeri seferlerini "iki kara ve iki deniz"e egemen merkeziyetçi imparatorluğu yaratma amacıyla yaptığı gibi, temel bir kaygısı da İstanbul'u bu imparatorluğa layık bir metropol, gerçek bir "payitaht" yapmaktı. O, ayırt etmeksizin her tür mezhepten insanın kente yerleşmesini ve geçimini sağlaması için gereken alt yapı önlemlerini aldı. O zamana kadar Bizans'ı gölgede bırakmış olan Osmanlı Bursa'sı ve Edirne'si gibi, yeni "payitaht" İstanbul, gelişmiş bir Osmanlı şehircilik geleneği ile planlı bir şekilde yeniden inşa edilmiştir. Bu önemli nokta, şimdiye kadar Batı literatüründe yeterince belirtilmemiştir. Egemen bir iddiaya göre, İslam kentleri bu arada Osmanlı kenti, hiçbir plan olmadan kendi haline bırakılmış amorf yerleşme alanları durumundadır. Aşağıda vereceğimiz ayrıntılı bilgiler, bunun tersini kanıtlamaktadır. Eski Yunan ve Roma kentleri gibi Osmanlı kentleri de planlı yapılan ve ibadet, idare ve pazar yerlerini içeren bir çekirdek çevresinde oluşur. Büyük Osmanlı kentlerinde ticaret ve endüstri bölgesinin çekirdeği sayılan Bedesten'in inşasına 1456'da karar verilmiştir (Bizans döneminde bu tür yapılara *Basilike* denirdi. Arap ülkelerinde Latince'den gelen *kaysarriyya* kelimesi kullanılmıştır). İstanbul'da dokuma, silah ve öteki değerli maddelerin satıldığı kubbeli bir bina olan ilk Bedesten'de 140 dükkân ve "sandık" vardı; en zengin tüccar (Bunlara *tâcir-i kâin* denirdi) bu güvenceli binada oturur ve ihraç malları getirtmek için *tâcir-i seffar* denilen ajanlarını kervan veya gemiyle uzak memleketlere gönderirler ya da sırf kervan ticaretiyle uğraşan gezginci tüccarla, kârı paylaşmak üzere *mudâbara* sözleşmeleri yaparlardı. 1493'te Bedesten tüccarının 10'u Ermeni, beşi Yahudi, üçü Rum ve kalan 122'si Müslüman'dı. Bu oran sonraları gayri Müslimler lehine değişecektir. Fatih, ticaretin geliştiği sonraki yıllarda, ipekli kumaşlar için Sandal Bedesteni'ni (bugün açık arttırma için kullanılan Müzeyede Salonu) yaptıracaktır. Her büyük Osmanlı kentinde olduğu gibi, plana göre, Bedesten'in dört kapısından çıkan dört yolun çevresinde birbirine paralel sokaklarda çarşılar yer almaktaydı. Bu çarşılardan, Doğu düşüncesine göre en "asil" olanlar, Bedesten'e en yakın sıralanmıştı. En uzakta, kullanılmış malları satan tüccarın çarşısı olan Bit Pazarı yer almıştır. Bu çarşıla-

entered through the breach; they were annihilated by the defense forces however. Observing this, the Sultan ordered his select forces, the Jannisaries, to attack. The Jannisaries, unshaken by the heavy fire of arrows and lances, proceeded to the trenches. The Sultan rode up to the breach and encouraged his soldiers; the Jannisaries were now fighting hand-to-hand with the enemy.

Meanwhile, an Ottoman force of 50 soldiers managed to enter the city through the small Kerkoporta (the Belgrad Gate) at Blachernae, which was unintentionally left open by the Byzantines. The Commander-in-Chief Giustiniani, who was fighting at the "Cannon Breach" area, was gravely injured and escaped to a Genoese ship at the Golden Horn. His soldiers followed him, leaving the Emperor alone. Learning about the event, the Sultan sent the Janissaries there. Ulubatlı Hasan, with a battle axe in his hand, cleared the way over the palisades, where he was killed by the enemy. The Janissaries behind him, however, managed to establish control at the breach. From there, they proceeded to the inner walls and climbed up the walls after annihilating the enemy coming down the trenches. The Ottoman flag erected at Kerkoporta could now be observed from far away. The defense at Blakhernai had collapsed and the Venetian ambassador had been captured. Meanwhile, the naval *azeb* forces entered the city through the sea walls. The Emperor was confronted by a group of *azeb* soldiers and was killed while he was trying to escape with his treasure to a ship awaiting at the Golden Horn.

The rumor that the Ottoman forces conquered the city through the Kerkoporta, which was allegedly left open by the Byzantines, is repeated by all Christian sources. However, according to Tursun Bey, who personally took part in the battle, "*the city was conquered through the Cannon Breach*".

THE RESTRUCTURING OF ISTANBUL AS AN OTTOMAN-TURKISH CITY

After the conquest, Mehmed II added the title *Kaiser* to his other titles such as Hakan (Khan), Sultan and Padishah. As is repeated in contemporary Italian sources, Mehmed II, after conquering Istanbul and declaring it as the capital, considered himself the successor of the Byzantine Emperors. He was planning to conquer all lands which were previously subject to the Byzantine Empire, and to incorporate them to Istanbul by implementing a strictly centralistic policy. His plan included the places outside Anatolia and the Balkans which were once subject to the Byzantine Empire, such as Southern Crimea and Southern Italy. From a strategic viewpoint, the conquest of Istanbul, the control over the Bosphorus and the Dardanelles and the sovereignty in Anatolia, the Balkans, the Black Sea and the Aegean Sea marked the actual foundation of the Ottoman Empire proper. After the conquest, Mehmed II accepted the title *Sultân'ul Berreyn and Hâkân'ul Bahreyn*, meaning the "Sultan of the Two Continents and The Khan of the Two Seas" and in 1454, sent his fleet to the Black Sea and the Aegean Sea, demanding the local governments in the region to recognize him as their suzerain. Moreover, he built two fortresses on the two sides of the Dardanelles, the Kale-yi Sultaniye (Çanakkale) and the Kilidülbahr, to bring Istanbul to a safe key position connecting Anatolia and the Balkans. On the other hand, the Anadolu and Rumeli fortresses were to protect Istanbul and the traffic between its two sides from a possible attack from the Black Sea. These fortifications

rın tümü Büyük Çarşı'yı (bugün Kapalıçarşı) oluşturmuştur. 1489'da Büyük Çarşı'da 641 dükkân (33'ü ayakkabıcı, 33'ü mestçi, 44'ü takkeci, 50'si abacı ve terzi, 76'sı kuyumcu ve başka sanatlar) vardı. Sonradan dükkân sayısı 1000'i bulmuş, çarşıların üstü örtülmüş, İstanbul'un ticaret merkezi Kapalıçarşı böylece meydana gelmiştir.

Sultanın yaptırdığı Büyük Çarşı'nın yanında Fatih'in vezirazamı Mahmud Paşa'nın yaptırdığı 265 dükkândan oluşan ikinci büyük çarşı kompleksi yer alır. Kiraya verilen bütün bu tesisler camiye bağlı vakıflar olarak kurulmuştur. İslami vakıf kurumu, Osmanlı şehirciliğinin temel taşıdır; her tür sosyal, ekonomik ve hayır kurumu bu temel kurum üzerinde yükselmiştir. Vakıf, bir dini hayır kurumu için taşınır ve taşınmaz malların, zaman sınırı olmaksızın Allah adına adanıp bağlanması, "habs" olunmasıdır. Onun idaresi bir vakfiye ile belirleniyor, böylece hizmetin sürekliliği sağlanmış oluyordu. Bir vakıf, bir yandan hayır kurumları, öbür yandan bu kurumların görevini yapabilmesi için gelir sağlayan kaynaklar olarak başlıca iki kategoriden oluşur. Birinci kategoride, ibadet yapısı ve onun çevresinde İslam'ın öngördüğü medrese, kütüphane, hastane, imaret (yolcu ve fakirler için aşevi), sıbyan mektebi, çeşme gibi hayrat yer alır. İkinci kategoride, gelir getiren taşınmaz mallar, çarşı, arasta, kervansaray, han, dükkân, mahzen (depo), kapan, hamam gibi binalar yer alır. Din hizmetleri ve vakıf görevlileri maaşlarını bu tesislerin gelirinden alır. Yukarıda görüldüğü üzere Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u imar için çarşı, kapan, han, hamam gibi alt yapı tesislerini, Ayasofya Camisi ile Fatih Camisi komplekslerine gelir kaynağı olmak üzere birer vakıf olarak inşa ettirdiğini biliyoruz. Bizans döneminden devlet ganimeti olarak kalan ev, kilise, manastır ve depoların kiraları ile yeniden yapılan Bedesten ve Büyük Çarşı'nın kira bedelleri bu iki sultani vakfa bağlanmıştır. Aynı evkafa bağlı öteki ticari tesisler şunlardır: Bey Kervansarayı, Un-kapanı, Yemiş-kapanı, Tuz-anbarı, Mumhane, Sabunhane, Cenderehane, Debbaghane (Tabakhane), Salhane, Boyahane ve Muytaban atölyesi. Bundan başka, iki hamam, 46 kasap dükkânı, 41 aşçı dükkânı, 28 bozahane, fırınlar ve kentin çeşitli yerlerinde yapılan çarşılarda 2000 dükkân yine Fatih evkafındandır. Çeşitli kaynaklardan elde edilen 14 bin altın gelir Ayasofya'nın onarımına ve görevlilerine harcanmaktaydı. Ayasofya'nın onarımından sorumlu daimi görevli bir mimar vardı. Bu bakım sayesindedir ki, bu muhteşem yapı günümüze kadar gelebilmiştir.

İstanbul su tesisleri de camilere su getirme, halkın su ihtiyacını giderme gibi bir dini hayır işi olarak ele alınmıştır. Fatih, bu amaçla eski Bizans su yollarını onarıp, ünlü Kırkçeşme'yi yaptırmıştır. Planda belirlenen odak bölgeler çevresinde mahallelerin kuruluşuna gelince söyle bir süreç gözlenmektedir: Toplu halde kendi isteğiyle veya sürgün yöntemiyle gelen topluluk, ilkin *cema'at* adı altında kentin boş bir bölgesine yerleştirilir. Örneğin, İspanya ve İtalya'dan sürülen Yahudi cemaatleri Katalan, Çiçilya (Sicilya) ve başka adlarla ayrı cemaatler olarak yerleştirilmiş; fakat zamanla her cemaat, bir tapınak çevresinde bir mahalle oluşturmuş veya cemaat mensupları daha önce var olan Yahudi mahallelerine dağılmışlardır. Herhalde cemaat aşamasından sonra kent halkı ile bütünleşme zamanla gerçekleşen bir süreçtir. İdari bakımdan Fatih'in İstanbul'u, kuruluş aşamasında sur içi İstanbul, Galata ve Eyüp (Haslar) kadılıkları olarak üç büyük idari birime ayrılıyor ve her kadılık, kadının naibleri idaresinde nahiyelere bölünüyordu. Nahiyeler ise, mahalle mescidinin imamı ve halkı temsil eden kahya (kethüda) idaresinde mahallelerden oluşuyordu. Mahalle gelişmesinde devlet değil özel kişiler ön ayak olmaktaydı. Ma-

established actual Turkish control in the Straits for the first time. The Ottomans, during the reign of Mehmed the Conqueror and especially during that of Bayezid II (1481-1512), undertook the building of a huge fleet, which could challenge the Venetians, the great sea power controlling the Mediterranean. During the 16th century, the Ottomans successfully accomplished this task.

Control of the Aegean Sea and the Black Sea and the security of the Straits was of vital importance for the provisioning of Istanbul. During the Byzantine period, the government had to leave the control of the Black Sea and the Aegean Sea to the Genoese and the Venetians, and the Straits had become a free passage for everyone. The city was thus confronted with difficulties in obtaining the necessary food supplies and had become totally dependent upon the Italians' discretion with respect to provisions. It should be noted that the only means of transportation of goods such as cereals, meat and wood to Istanbul was the sea routes, whereas transportation by land was extremely difficult and costly. It was the government's control over the sea routes that enabled Istanbul to become one of the largest cities in Europe under Ottoman rule during the 16th century. Rice, beans and spices from Egypt, wheat, fat and pickled fish from Kefe, meat and grain from Dobruca, Akkerman and Bogdan (Moldavia), wood and timber from Northern Anatolia, dried fruits from Western Anatolia, wheat from Thesally and Thrace, and fruits and vegetables from the Marmara region were all transported to Istanbul by sea. In short, it was the position Istanbul resumed as the centre of a giant Empire ruling over "the two continents and the two seas" that led to its becoming one of the world's largest metropolises during Ottoman times. After the year 1453, the Byzantine "Constantinople" deceased and the Ottoman "Istanbul" was born.

The patrimonial makeup of the Ottoman society ruled by a sovereign gave the city a special character. The districts of the city were established around the mosques or *mescits* (small mosque) and the socio-economic complexes surrounding them, which were built by the Sultan, by the elite or the notables of the district.

The destruction of the walls and the conquest of the city within 55 days revealed the high level of technology and the distinguished institutional efficiency of the Ottoman Empire at that time and predestined its evolution into a world empire during the next century. The great Romanian historian N. Iorga describes the Conqueror of Istanbul as follows: "*Victory for him did not mean leaving huge ruins behind. His aim was rather to systematically reconstruct the conquered city and to create it anew.*"

The military campaigns of Mehmed the Conqueror in Rumelia as well as in Anatolia aimed at establishing a centralized empire, sovereign of "the two continents and the two seas". Another objective of Mehmed II was to rebuild Istanbul as a metropolitan city and a capital worthy of the huge Empire. He completed the necessary infrastructure for the settlement and subsistence of peoples, without ethnic or religious discrimination. The well-developed Ottoman tradition of urbanism, the success of which was previously proven in the cities of Bursa and Edirne, was now put to use for the restructuring of Istanbul. This important point has generally been omitted in Western literature. It is generally believed that the Islamic city -and with it the Ottoman city- is an

halle, bir zenginin, esnafın ya da bir tüccarın yaptırdığı mescit çevresinde gelişiyordu. İslam'da egemen mahremiyet kuralı gereği, devlet özel hayatın geçtiği mahallelere doğrudan karışmaz; mahalle işleri, imam ya da kethüda aracılığıyla yürütülürdü.

İstanbul çevresinde Boğaziçi'nin Rumeli kıyılarından Karadeniz ve Eyüp çevresine kadar uzanan bölgede 160 kadar köy, kuşatma sırasında nüfusunu kaybetmişti. O zamanki koşullarda bu köylerdeki üretim, kentin beslenmesi bakımından hayati bir önem taşıyor ve yeniden nüfuslandırılmaları gerekiyordu. Fatih, bu köyleri "şenletme", yani iskân ve üretime hazırlama için şu yönteme başvurdu: Önce, bu köylerden bir bölümüne sürgün yöntemiyle Yörükler'i yerleştirdi. Yüz kadar köye, Balkanlar'a yaptığı seferlerde tutsak ettiği Rum ve Sırp köylülerini getirtti. Savaş esiri sayıldıklarından onlara "ortakçı-kul" statüsü verdi; yani devlet toprakları üzerinde ortakçılıkla çalışan köylüler durumuna getirdi.

Fatih, önce Ayasofya Camisi kompleksi ile altyapı tesislerini kurmuştur. Sonraları 1463'te Osmanlı kent kurma gelenek ve kurallarını izleyerek İstanbul'da kendi adına bir cami ile sultani bir külliye inşasını emretti. Sekiz yıl içinde tamamlanan bu kompleksin hayrat binaları, 100.000 m² alan kaplıyordu ve bir cami ile iki yanında camiye paralel sekiz büyük, sekiz küçük medrese, bir tabhane (kış misafirhanesi), bir imaret (misafirhane ve aşevi), hastane, sıbyan mektebi ve bir kütüphaneyi içeriyordu. Ayrıca kompleks çevresinde ulema için evler yaptırılmıştı. Hayrat binalarının masraflarını sürekli biçimde karşılamak için yapılan tesisler, 280 dükkândan oluşan ve duvarla çevrili bir büyük çarşıyı (Sultan Pazarı), 110 dükkândan oluşan ve duvarla çevrili bir büyük sarachane ile hamamları (Çukur Hamam ve Irgatlar Hamamı) içeriyordu. Kuzeyde bir at pazarı ve ahırlar yer almaktaydı. Saraçhane'nin güneyinde yeniçeriler için yeni kışlalar yapılmıştı. Kompleksin, çeşitli kaynaklarından yıllık geliri 1 milyon 321 bin 219 akçaya (ykş. 32 bin altın) yükseliyordu. Cami ve diğer hayrat binalarında, maaşlarını Fatih Vakfı'ndan alan görevlilerin sayısı 383'tü. Ayrıca ulemaya, sakat askerlere bu gelirden maaş bağlanmıştı. İmarette pişen yemekten başka, her gün 3300 ekmek dağıtılırdı. Özetle, bu tesisler her çeşit dini, sosyal ve ekonomik hizmetleri karşılayan tipik bir Osmanlı kent çekirdeğini oluşturuyordu. Sur içi İstanbul'unda tesislerin kurulduğu yerler çoğu kez Bizans dönemindeki işlevleri devam ettirmekteydi. Örneğin Bedesten ve Büyük Çarşı bölgesinde Bizans döneminde de aynı hizmetler görülmekteydi. İmparatorların Hippodrom'u, Osmanlı döneminde, cirit, düğün ve sünnet törenlerinde genel eğlence ve oyunların yapıldığı Atmeydanı haline gelmiştir. Haliç liman bölgesinde Un-kapanı, Bizans döneminde de aynı işlevi görmekteydi. Fakat kent surları ötesinde Eyüp tamamıyla bir Türk kasabası olarak kurulmuştur. Fatih'in Hz. Muhammed'in sahabelerinden Aba Ayyub'a (Eyüp Sultan) ait olduğu iddia edilen mezar üstünde yaptırdığı türbe, cami ve imaret kompleksi çevresinde zamanla tipik bir Osmanlı kasabası gelişmiştir. İlk halkı Bursa'dan gelen göçmenlerdi. Aba Ayyub, İstanbul'un kutsal patronu olmuştur. Ortaçağ Avrupa'sında azizlerin mezarları çevresinde kurulmuş kutsal şehirler gibi Eyüp kasabası da bütün İslam dünyası için bir ziyaret yeri durumuna gelmiş, özgün bir karakter kazanmıştır.

1459'da sultanın emriyle öteki vezirler de kentin başka semtlerinde benzeri kompleksler meydana getirdiler; İstanbul içindeki nahiyeler de bunların çevresinde kuruldu (Res.1).

Fatih döneminden sonra II. Bayezid döneminde yapılan bellibaşlı

amorphous settlement, developing by itself, without a ground plan. The following details however, prove that the opposite is true.

Like the ancient Greek and Roman cities, Ottoman cities were built around a planned core area, comprising charitable and religious buildings and marketplaces. The construction of the "Bedestan", considered as the core of the city's commercial and industrial zone, was decided in the year 1456 (During the Byzantine period, such buildings were called *Basilica*. The Arabic version *Kaysariyya* comes from the Latin). The first Bedestan in Istanbul, a domed building where textiles, weapons and similar valuables were sold, comprised 140 shops and "safe boxes". The most *tâcir-i kâin* (well-to-do merchants) resided in this safe building and sent the *tâcir-i seffar* (their agents) to distant countries by ships or caravans to bring foreign goods with them. Alternatively, they made profit sharing agreements called *mudâraba*, with the itinerant merchants who were engaged mostly in caravan trade. As of the year 1493, the merchants in the Bedestan consisted of ten Armenians, five Jews, three Greeks and 122 Muslims. However, later on, this composition changed in favour of the non-Muslim merchants. During the following years, with the development of trade, Mehmed the Conqueror built the Sandal Bedestan (today used for public auctions), where silk fabrics were sold. Like in every large Ottoman city, around the Bedestan the shops of the *Çarşı* were located on alleys parallel to the four main streets starting from the four gates of the Bedestan. Shops selling turbans and the like, considered most "noble" according to oriental philosophy, were located most closely to the Bedestan. The most distant shops, on the other hand, formed the Bit Pazarı (Flee Market), where second hand objects were sold. All these shops together constituted the Grand Bazaar or Çarşı (Covered Bazaar of today). In the year 1489, the Grand Bazaar comprised 641 shops, among them 33 shoemakers, 33 *mestçis* (boot makers), 44 *takkecis* (hat makers), 50 *abacıs* (dressmakers) and tailors, 76 jewelers and other craftsmen. During the following years, the number of shops reached one thousand and the shops were covered with a roof, thus making up the "Grand Bazaar", the commercial centre of Istanbul.

The second largest commercial complex with 265 shops, built by the Mahmud Pasha, Grand Vizier of Mehmed the Conqueror, is located next to the Grand Bazaar built by the Sultan himself. All these facilities which were rented to merchants were organized as *waqfs* (pious foundation) each related to a mosque. The Islamic institution of *waqf* constitutes the basis of Ottoman urbanism, and all kinds of social, economic and charitable organizations have developed from this institution. *Waqf* is the assignment of movable and immovable property with unlimited terms to a religious institution, in the name of Allah. The *waqf* was managed under a *waqfiyye* (charter), ensuring its uninterrupted functioning. A *waqf* consisted of two parts, the first part being the charitable institution itself and the second part the sources of revenue of the *waqf*. The first part comprised the religious building and around it the pious foundations suggested by the Islamic religion: the madrasa, library, hospital, public kitchen for the poor and the travelers, primary school and fountain. The second part consisted of immovable property which generated an income, the bazaar, the *arasta*, the caravanserai, the *han* (inn), the shops, the warehouse, the trading hall and the public bath. The salaries of the religious officials and the employees as well as the repair

kompleksler, Mahmud Paşa, Murad Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Mustafa Paşa, Çandarlı İbrahim Paşa, Hadım Ali Paşa külliyeleridir. Kentin çeşitli semtlerinde cami, medrese, mektep, imaret ve halk için dini ve sosyal başka hizmetleri karşılayan bu külliyeler çevresinde de zamanla mahalleler kurulmuş, böylece 1500'lerde İstanbul'un 12 nahiyesi ortaya çıkmıştır. 13 km²'lik geniş bir alanı kaplayan sur içi İstanbul, bir merkez çevresinde konsantrik biçimde gelişmiş klasik tipte bir kent olarak karakterize edilemez. İstanbul, daha çok bu geniş mekânda çeşitli nahiyelerde sultanın veya vezirlerinin yaptığı büyük külliyeler çevresinde oluşmuştur. Her nahiye ortasında bir büyük külliye bulunduğu gibi, mahalleler de mescit, kilise veya sinagoglar çevresinde gelişmiştir. Böylece kentin kuruluşunda kompleksler patrimonial hiyerarşik bir düzeni yansıtır. Hiçbir vezir sultanınkinden daha büyük bir kompleks yapamaz. Halktan kişilerin yaptığı camiler ise ancak mahalle mescitleridir. İstanbul'da bir merkez bölge aranırsa bu, Haliç liman bölgesi ile Büyük Çarşı'nın bulunduğu pazar bölgesidir. Deniz yolu ile erzak ve eşyanın geldiği ve büyük kapanların bulunduğu liman bölgesiyle kervanların son durağı Büyük Çarşı birbirine paralel yollarla bağlantılıdır. Bu yolların iki yanında dükkânlar yer almıştır. Bizans döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde ve günümüzde bu bölge İstanbul'un en canlı alışveriş yeri, yani şehrin merkezi rolünü üstlenmiştir.

Antik kentlerde olduğu gibi, İslam kentinde de yerleşme iki bölümden oluşur görünmektedir. Büyük tapınak ve büyük pazarın bulunduğu bölümde kentin ekonomik ve sosyal hayatı odaklaşır; burası planlı ve organizedir. Onun ötesinde halkın özel hayatının geçtiği gelişigüzel kurulmuş mahalleler yer alır. Herhalde 200 bini aşan nüfusu ve 12 nahiyesi ile tarihi Osmanlı İstanbul'u esas olarak II. Bayezid döneminde ortaya çıkmıştı. Bu dönemde sur içi İstanbul, asıl büyük metropol durumundaydı. Galata, Eyüp (Haslar) ve Asya'dan gelen kervanların son durağı olan Üsküdar ona tabi küçük kasabalar halindeydi. 19. yüzyılda Galata-Pera kuzey doğrultusunda büyük bir gelişme göstererek İstanbul'u gölgede bırakacak, Üsküdar-Kadıköy'den Pendik'e uzanan sahil boyunca mevcut eski yazlık semtler ise ancak 1950-1990 arasında birleşip büyük bir şehir manzarası kazanacaktır. Bu gelişmeler, 15. yüzyılda Haliç liman bölgesinde meydana çıkan İstanbul-Galata pazar bölgesinin merkez işlevini hiçbir zaman bertaraf etmemiştir.

Görüldüğü üzere, Türk İstanbul'un temelini Fatih Sultan Mehmed atmıştır. Vakfiye'de dendiği gibi "*Hüner bir şehr bünyâd etmektir, Reâyâ kalbin âbâd etmektir*" (Marifet bir şehir yaratmak, böylece halkın gönlünü yapmaktır). Bu sözler, vakıf kurumuna dayanan Osmanlı şehircilik geleneğinin bilincini ve amacını ifade etmektedir.

GALATA

1 Haziran 1453'te II. Mehmed'in bir *ahdnâmesi* ile teslim olan Galata'da nüfusun büyük bölümü ile temel yapılar Osmanlı idaresine geçmiştir. Bu *ahdnâme* ile ahaliye "*amân*", yani İslam dinine göre sultanın yeminiyle mal ve can güvencesi verilmiştir. 19. yüzyılda Avrupalı yabancıların ve Levantenler'in iddia ettiği gibi bu *ahdnâme*, iç idarede otonomi hakları bağışlayan bir belge değildir. Teslimden sonra sultan hemen bir voyvoda (subaşı) ve kadı atayarak kenti doğrudan doğruya Osmanlı idaresi altına sokmuştur. Bizans döneminde Cenevizliler kenti güçlü surlarla çevirerek bağımsız bir Ceneviz kolonisi haline getirmişlerdi; Osmanlı idaresinde ise bu durum tamamıyla kalkmış-

expenses of the *waqf* were paid out of the revenue from these sources. It is known that Mehmed the Conqueror organized the shops, *kapans* (public trade hall), inns and the public baths as *waqfs* which served as a source of revenue for the St Sophia and the Fatih mosques. The rents of the houses, churches, monasteries and warehouses left over by the Byzantines, were also used for the construction works as *waqf*. Other commercial institutions related to the same foundations were as follows: The Bey Caravanserai, the Un-kapanı (Flour Hall), the Yemiş-kapanı (Fruit Hall), the Tuzanbarı (Salt Depot), the Mumhane (Candle Factory), the Sabunhane (Soap Factory), the Cenderehane (the Textile Finishing House), the Debbaghane (the Tannery), the Salhane (the Slaughter House), the Boyahane (Dyeing House). Moreover, two public baths, 46 butchers' shops, 41 restaurants, 28 *bozahanes* (the *boza* shops), bakeries and 2000 other shops all around the city were included in the *waqfs* of Mehmed the Conqueror. 14,000 gold coins, obtained from various *waqf* sources of revenue, were allocated for the repairing of the St Sophia and for the salaries of its employees. An architect was permanently employed for the repair works of the St Sophia. Thanks to these renovations and maintenance, this magnificent building has survived to the present times.

The construction of the water supply facilities providing the mosques and the houses of the city with water was considered a religious charity. For this purpose, Mehmed the Conqueror renovated the old Byzantine aqueducts and built the famous Kırkçeşme fountains. The setting up of new districts around a planned core area done in the following manner: First a group of people called *cemaat* (community), who were either exiled or came to the city of their own will, were settled in an empty area. For example, two Jewish *cemaats* which were exiled from Italy and Spain, were settled separately under different names such as the Catalans and the Sicilians. Over time, each one of these *cemaats* set up a separate district organized around a religious building or, the *cemaat* members were dispersed into existing Jewish districts of the city. The integration of the *cemaat* into the city was presumably a gradual process. During the reign of Mehmed the Conqueror Istanbul, basically consisted of three administrative units called *kadılıks*: the intra-mural Istanbul, Galata and Eyüp (Haslar). Each *kadılık* was divided into *nahiyes* (townships) administered by the *naibs* (surrogate judges) of the *kadı*. The *nahiyes* in turn consisted of *mahalles* (district) administered by the *imam* (prayer lider) of the district mosque and the town steward, *kâhya* or *kethüda*, the representative of the people living in the district. The expansion of the districts was pioneered by private persons rather than the state. The districts developed around a *mescit* built mostly by a wealthy person, a merchant or an artisan. In line with the rule of privacy of the Islamic religion, the state did not interfere directly in the district, which was considered to be within the domain of private life. Daily affairs of the district were dealt with by the *imam* or the *kethüda*.

The population of 160 villages around the city, located within the area extending from the European shores of the Bosphorus to the Black Sea and Eyüp, fled or were enslaved during the siege. Under the prevailing conditions, the production made in these villages had profound importance for the feeding of the city and therefore they had to be populated immediately. Mehmed the Conqueror's strategy for the "reclamation" of these villages was as follows:

tır. 1455 Osmanlı nüfus sayımına göre, Galata'da gayri Müslim nüfus üç kategoriye ayrılmıştı: Birincisi, kente geçici olarak gelmiş Cenevizli ve Venedikli tüccar, ikincisi Osmanlı tabiyeti altına geçen yerli Cenevizliler, üçüncüsü Ceneviz döneminde yerleşmiş Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler. Cenevizli tüccara kapitülasyon garantileri verilmiş; öteki Cenevizliler Osmanlı Devleti'nin gayri Müslim tebaası Zimmiler gibi, Osmanlı'nın tebaası olmuşlardır. Fatih, Avrupa ile ticaretin merkezi olan Galata'nın eskisi gibi işlek bir ticaret limanı olarak kalmasına önem veriyordu. Bu amaçla kaçanlara, üç ay içinde geri döndükleri takdirde evlerinin ve mallarının teslim olunacağını ilan etti. 1455 sayımı gösteriyor ki, geri dönenler olmuştur. Kaçanların çoğu zengin Cenevizli ve Rumlar'dı. Aralarında yalnız iki Ermeni vardı; Yahudiler'den kaçan yoktu. Kentin Osmanlılar'a tesliminde, Ceneviz idaresine karşı olan Yahudi, Ermeni ve Rumlar'ın baskı yaptığı anlaşılmaktadır. Ceneviz döneminde şehir nüfusu artıp yeni mahalleler kuruldukça, bunları korumak için yeni surlar yapılmış, böylece iç surlarla Galata beş bölümlü bir kale halini almıştır. Sultan, Galata kara surlarının, güvenlik nedeniyle yer yer yıkılmasını emretmiş, ama kent, Ceneviz dönemindeki esas topografyasını korumuştur. İlk Ceneviz çekirdek bölgesi, Azep-kapı ile Karaköy arasındaki bölüm, büyük kuleye doğru genişlemiş, Osmanlı döneminde de Galata'nın en canlı ticaret bölgesi olarak kalmıştır. Cenevizliler'in Eski Lonca ve Yeni Lonca'sı, bellibaşlı Latin kiliseleri (San Michele, San Francesco, Santa Anna, Santa Maria, San Domenico, San Zani) bu bölgededir. Yahudiler ilk kalenin doğusunda Karaköy ve Yüksekkaldırım boyunca; Rumlar Büyük Kule (Galata Kulesi) ile ilk Ceneviz Kalesi arasında ve Karaköy'den Tophane'ye kadar kıyıda Haliç üzerinde; Ermeniler ise onların arkasında yamaçta yer almaktaydılar. 1455 sayımına göre Galata'da en kalabalık nüfusu Rumlar oluşturuyordu. Nüfusca ondan sonra Latinler (Cenevizli, Venedik ve Katalan) geliyordu; Ermeniler üçüncü, Yahudiler en son sıradaydı. Galata'da Türk nüfusunun yerleşmesi yarım yüzyıl almış; Türkler kentin tenha batı bölümünde yoğunlaşmıştır. İlk 5-10 yıl içinde ilk yerleşenler arasında denizci azepler, kaptanlar, Galata Kulesi çevresinde, Kule'de görev yapan yeniçeriler yer almaktadır. Askeri sınıf dışında ilk yerleşen Türkler arasında Ankara'dan bir sof tüccarı, bir kürk tüccarı, bir hamamcı, demirci ve bir nakkaş da bulunmaktadır. Galata hızla Türkleşmiştir. 1481 tarihli vakfiyede 13 İtalyan, sekiz Rum ve altı Ermeni mahallesine karşı Türkler'in yerleştiği mahallelerin sayısı 20'yi bulmuştur. Kadı Muhyiddin'in yaptığı 1478 tarihli Galata sayımı sonucu 592 Rum-Ortodoks, 535 Müslüman, 332 Latin (Efrenciyan yani Katolik Avrupalı nüfus) ve 62 Ermeni hanesi tespit edilmiştir. Böylece daha 1478'de nüfusun % 49.80'i Müslüman, kalanı gayri Müslim'di. Müslüman mahallelerinde Hıristiyanlar'ın yerleşmesine izin verilmemişti; fakat pazar bölgesinde ve esnaf birliklerinde tüccar ve esnaf hangi dinden olursa olsun birarada çalışırdı.

Fetih'in en önemli sonuçlarından biri, Galata'nın İstanbul ile her bakımdan bütünleşmesidir. Galata yalnız ticaret bakımından değil, yaşam stili bakımından da İstanbul'un Avrupa'ya açılan penceresi olmuştur. Fatih'in tarihçisi Tursun Bey (1490'a doğru) "*eğer İstanbul'dan Frengistan'a (yani Galata'ya) geçmek istersen kayığa bir akçe ödemen yeter,*" diyor. Osmanlı idaresinde 1453-1490 arasına rastlayan Galata-Ceneviz noter kayıtları, serbest yaşam ve ticaret bakımından eskiye göre önemli bir değişiklik olmadığını ortaya koymaktadır. *Magnifica Comunità di Pera* adını alan Osmanlı tebası Ceneviz cemaatine bir *protegeros* (kethüda) idaresinde kendi iç işlerini düzenleme hakkı

First he forcibly settled the Yörüks in some of these villages. Around a hundred villages were populated by Greek and Serbian villagers, who had been taken prisoners during his military campaigns in the Balkans. These villagers were given the status of *ortakçı-kuls* (sharecroppers) since they were considered prisoners of war and were forced to become sharecropping farmers working on state-owned lands.

Mehmed the Conqueror first built the complex and the infrastructure facilities attached to the St Sophia Mosque. Then in 1463, in accordance with the Ottoman tradition of city-building, he ordered the construction of a mosque and a Sultanic complex in his own name. The buildings for the pious foundations of this complex -which was completed in eight years- spanned an area of 100,000 m². The complex comprised a mosque, eight large and eight small madrasas on both sides of the mosque, a *tabhane* (heated winter hospice), an *imaret* (public kitchen and guesthouse), a hospital, a primary school and a library. Moreover, houses for the *ulema* (theological scholars) were built around the complex. The facilities set up as a source of income for the pious foundations comprised a large bazaar (the Sultan Bazaar) with 280 shops, a large *sarachane* (saddler's hall) with 110 shops surrounded by a wall and two hamams (the Çukur Hamam and the Irgatlar Hamam). To the north, there were the horse market and the stables. To the south of Saraçhane, new barracks for the Jannisaries were built. The annual income of the complex from various sources reached 1,321,219 *akças* (app. 32,000 gold coins). The number of officials in the mosque and the other pious foundations who received their pensions from the *Waqf* of Fatih was 383. Moreover, the theological scholars and invalid soldiers were paid pensions out of this income. Besides the free food cooked at the *imaret*, 3300 loaves of bread a day were distributed free of charge. In short, these facilities constituted the core of a typical Ottoman city, rendering all kinds of religious, social and economic services. The locations of the Byzantine facilities within intra-mural Istanbul in general remained unchanged during the Ottoman period. The Bedestan and the Grand Bazaar sections of the city for example also had the same functions during the Byzantine period. The Hippodrome of the Byzantine Emperors was converted into the Atmeydanı of the Ottoman period, where spectacles and shows were organized at events such as weddings, circumscisions or cirit (javelin throwing) games. The Un-kapanı, a place within the port region at the Golden Horn, used for the weighing and distributing of flour, had the same function during the Byzantine period. The town of Eyüp beyond the city walls however, was from its very roots established as a Turkish town. Here, a *türbe* (mausoleum), mosque and *imaret* complex built by Mehmed the Conqueror on the tomb -allegedly that of Prophet Mohammed's companion Aba Ayyub- developed in time into a typical Ottoman town. The first inhabitants of this town were forcibly brought from the city of Bursa. Later on, Aba Ayyub began to be considered the patron of Istanbul. Like the holy European cities of the Middle Ages which were established around the tombs of saints, the town of Eyüp became a visiting point for the whole Islamic world and acquired a unique character.

In the year 1459, the viziers of the Sultan started, upon his orders, to construct similar complexes in other parts of the city and the new districts of Istanbul developed around these (Fig.1).

tanınmıştı. 1540'larda eski San Michele Kilisesi yerinde Rüstem Paşa bir bedesten ve han yaptırarak, büyük tüccar ve değerli ithal malları için güvenceli bir ticaret merkezi yaratmış oldu. Galata aynı zamanda zeytinyağı ve şarap gibi Ege mallarının başlıca antreposuydu. Öbür yandan, 16. yüzyılda Kasımpaşa semti imparatorluğun esas tersanesi ve donanma merkezi olunca, Galata da denizcilerin ve denizcilik sanatlarının başlıca mekânı haline geldi. 17. yüzyıl başlarında Galata'da tüm Avrupalı Katolik nüfus 1100 kişi olarak hesaplanmıştır. Buna azâd edilmiş 500 esirle donanma zindanlarındaki 2000 Katolik esir eklenmelidir. 1765'te 17 Alman, 33 Fransız, 13 İtalyan olmak üzere Avrupalı nüfus oldukça küçük bir topluluk oluşturuyordu. Bu yabancıların kişisel işleri için Galata kadısına başvurduklarını Galata mahkeme sicillerinden öğreniyoruz. Ceneviz döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde de, iş hayatı Orta Hisar denilen Perşembe Pazarı Caddesi çevresinde yoğunlaşmıştır.

Beyoğlu'nun kuruluşuna gelince, yukarı sur ötesinde "Pera bağları" denilen bölgede başlangıçta bağ, bahçe ve mezarlıklar bulunuyordu. Saray içoğlanlarının yetiştirilmesi için Galatasaray'ın inşa edilmesinden sonra burada yerleşme başlamıştır. II. Selim döneminde (1566-1574) "Frenk Beyoğlu" diye tanınan, sultanın gözdesi Venedikli Aloisio Gritti'nin sarayının bulunduğu Beyoğlu bölgesinde zamanla Avrupalı elçiler yazlık köşkler yaptırmışlar, böylece sur ötesi Beyoğlu gelişmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda Galata'ya yeni etnik unsurlar katıldı. Fatih, Venedikliler'e karşı Floransalılar'ı desteklediğinden 1463-1520 arasında Galata'da Floransalı ticaret evleri açılmıştır. Bunların yıllık ciroları 600 bin altına yükseliyordu. Fakat sonraları onların yerini Venedikliler alacaktır. Galata, Ceneviz döneminde olduğu gibi, Doğu ve Batı ticaret mallarının, özellikle Avrupa yünlü kumaşlarıyla İran ipeğinin büyük ölçüde mübadele edildiği bir antrepo durumundaydı; bu ticaret Ceneviz, Floransa ve Venedik cumhuriyetlerinin zenginlik kaynağını oluşturuyordu. Galata'ya yerleşen başka bir etnik grup Araplar'dır. 1569'dan beri özellikle 1610 tarihinde Endülüslü Arap göçmenleri Galata'ya kitle halinde yerleştiler. Bu nedenle San Domenico Kilisesi, Arap Camisi adıyla tanındı.

18. yüzyılda Galata'da Avrupalılar azdı. 19. yüzyılda Avrupa ile ticaretin büyük gelişme göstermesi üzerine Avrupalılar Galata'da yoğun biçimde yerleştiler. 1840'larda Charles White'in gözlemine göre; hali vakti yerinde Türkler de alışverilerini artık İstanbul'daki Kapalıçarşı yerine Beyoğlu'nda yapmaya başladılar. Pera Büyük Caddesi, Avrupa mallarının satıldığı mağazaların, Avrupai otel ve eğlence yerlerinin faaliyette bulunduğu kozmopolit Beyoğlu semtine vücut verdi. 1853-1856 Kırım Savaşı yıllarında bu süreç hızlandı. İngilizler başta olarak Avrupalılar, kapitülasyonlar sayesinde Galata'yı gerçekten bir serbest liman haline soktular. 1855'te Perşembe Pazarı, Voyvoda Caddesi ve Karaköy başta olmak üzere Galata, Avrupa mallarının ve bankaların yer aldığı başlıca ticaret merkezi haline gelince, İstanbul'un başka semtlerinde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudiler akın halinde Galata'da toplanmaya başladılar ve şehrin etnik yapısı bir kere daha değişti. Levanten denilen yeni kozmopolit bir tip ortaya çıktı. Bu dönemde özellikle Beyoğlu'nda yeni yeni kilise ve sinagoglar yapılmıştır.

1927 nüfus sayımında Galata ve Beyoğlu'ndaki nüfus durumu şöyleydi: 145.140 Müslüman (nüfusun %49.80'i), 63.284 Rum (%21.72), 32.277 Yahudi (%11.08), 23.517 Ermeni (%8.07), 19.793 Katolik (%6.79), 6.059 başka Hıristiyanlar (%2.08).

The most important complexes (*külliye*) built by and after Mehmed the Conqueror during the reign of Bayezid II, were the *külliyes* of Mahmud Pasha, Murad Pasha, Gedik Ahmed Pasha, Mustafa Pasha, Çandarlı İbrahim Pasha and Hadım Ali Pasha. In time, new *nahiyes* emerged around these *külliyes*, which provided the city with mosques, madrasas, schools, *imarets* and other religious and social services and by the year 1500, the 12 *nahiyes* of Istanbul already came into being. The intra-mural Istanbul, which covers an area of 13 km², cannot be considered as a prototypical city organized in concentric circles around a city centre. The city has instead developed in various *nahiyes* within this huge area, around *külliyes* built by the Sultan or his viziers. Each *nahiye* had a large *külliye* at the centre and the districts in turn developed around a mosque, church or synagogue. Thus, these complexes reflect a patrimonial and hierarchical order in the city's constitution. No vizier could build complexes larger than those of the Sultan. Common people were only allowed to build *mescits* in the districts. If we are to assign a "centre" for the city of Istanbul, this centre should probably be the port region at the Golden Horn and the marketplace where the Grand Bazaar was located. The Port region, the point of arrival of food and other goods by sea and the location of huge trade halls and weighing machines, and the Grand Bazaar, the end point of the caravans, were connected to each other by parallel streets. Shops were situated on both sides of these streets. As in the times of the Byzantine Empire, this region was the most distinct shopping area and the centre of Ottoman Istanbul, as it still is today.

The Islamic city, like the city of the Antiquity, appears to consist of two parts. The economic and social life of the city is focused around the main temple and the main marketplace, both of which have a highly planned and organized character. Beyond the *külliyes* lie the districts located at random, where the inhabitants of the city live. Ottoman Istanbul proper can be said to have emerged during the reign of Bayezid II, when the population of the city probably reached 200,000 in its 12 districts. The intra-mural Istanbul was the actual metropolitan area at that time. Üsküdar, the end point of the caravans coming from Asia, Galata, and Eyüp (Haslar), constituted separate towns. During the 19th century, the Galata-Pera region expanded rapidly to the north and overshadowed old Istanbul. The transformation of the existing summer resort area along the shores of Üsküdar-Kadıköy and Pendik into a metropolitan city had to wait for the period 1950-1990. However, the function of the Istanbul-Galata commercial area as the city's centre did not change with any of these developments.

Undoubtedly, it was Mehmed the Conqueror who laid the foundations of the Turkish city of Istanbul. As the *Waqfiyye* says: "*What really counts is giving birth to a city and gratifying its people.*" These words reflect the fundamental objective of the well-established Ottoman tradition of urbanism, which was based on the institution of *waqf*.

GALATA

On June 1, 1453, the Galata region, together with most of its inhabitants and major buildings, passed under Ottoman rule, after being granted an *ahdnâme* (a written document conferring the bearer certain immunities) by Sultan Mehmed II. With this *ahdnâme*, the inhabitants of Galata were granted an *amân*, meaning that their lives

Modern şehircilik de İstanbul'da ilk kez Galata'da, Avrupalılar'ın baskısıyla gerçekleşti. Sokakları karanlık, çamur içinde, suçlu ve dilenciyle dolu Galata-Beyoğlu, 1857'de Avrupai bir belediyeye kavuştu. Kurulan belediye meclisi gelir kaynakları yarattı; iç surlar yıkıldı; geniş caddeler açıldı; temizlik ve aydınlatma işleri ele alındı; bir belediye zabıtası kuruldu. Fakat yabancıların, bu belediye meclisini tamamıyla otonom bir idare haline getirmeye kalkışması, Osmanlı hükümetiyle çatışmalara sebebiyet vermekte gecikmedi.

Haliç üzerinde İstanbul-Galata arası trafik başlıca kayıklarla yapılırdı. Haliç üzerinde ilk köprü, 1836'da Azep-kapı ile Un-kapanı arasında yapıldı. 1876'da Karaköy'den Beyoğlu'na tünel inşa edildi. Bu tünel dünyadaki ilk tünellerden biridir.

KAYNAKÇA:

E. de Amicis, *Constantinopoli*, Milano, 1878; İng.çev. M. H. Landsdale, Philadelphia, 1896.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul, H. 1314; İng.çev. J. von Hammer, *Narrative of travels...*, Londra, 1486.

K. O. Dalman ve P. Wittek, "Der Valens Aquädukt in Konstantinopel", *Istanbul Forschungen*, c.3, Bamberg, 1993.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1993.

S. Eyice, *Istanbul petit guide à travers les monuments byzantines et turcs*, İstanbul, 1955.

A. Gabriel, *Chateaux turcs du Bosphore*, Paris, 1943.

C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, 2 c., Berlin, 1908-1912.

P. Gyllius (Gilles), *De Topographia Constantinopolis et de illius antiquitatibus*, Lyon, 1561; İng.çev. J. Ball, *Antiquities of Constantinople*, Londra, 1729.

H. İnalcık, "İstanbul", *Encyclopedia of Islam*, 2.baskı, c.IV.

———, "The Policy of Mehmed II towards the Greek population of Istanbul and the Byzantine buildings of the city", *Dumbarton Oaks Papers*, XXIII-XXIV, 231-249.

R. Janin, *Constantinople byzantine, developpment urbain et répertoire topographique*, Paris, 1950.

R. Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVII siècle*, Paris, 1962 (Kaynakça 639-690).

———, *La vie quotidienne a Constantinople*, Paris, 1965.

R. Mayer, *Byzantion, Konstantinupolis, İstanbul, eine genetische Stadtgeographie*, Vienna-Leipzig, 1942 (Kaynakça 267-290).

T. Öz, *İstanbul Camileri*, 2 c., Ankara, 1962, 1965.

S. Runciman, *The Fall of Constantinople*, Londra, 1954.

S. Ünver, *Fâtih Külliyesi ve zamanı ilim hayatı*, İstanbul, 1946.

C. White, *Three years in Constantinople, or domestic manners of the Turks*, 3 c., Londra, 1845.

and property were guaranteed by the Sultan in accordance with the rules of the Islamic religion. This *ahdnâme* however, is by no means a document granting a right of autonomy with respect to internal matters, as it has generally been suggested by the foreigners from Europe and the Levantines during the 19th century. After the submission of Galata, the Sultan immediately appointed a *voyvoda* (governor) and a *kadı*, thus establishing direct Ottoman rule in the town. During the period of the Byzantine Empire, the Genoese had turned Galata into an independent Genoese colony by encircling the town with strong city walls. Under the rule of the Ottomans however, this status of the town was changed completely. According to the Ottoman census of 1455, the non-Muslim population of Galata consisted of three categories. The first category included the Genoese and Venetian merchants who were living in the town temporarily. The second category comprised the native Genoese who accepted Ottoman nationality and the third and last category was composed of the Greeks, Jews and Armenians who were settled in the town since the times of the Genoese. The Genoese merchants had been granted capitulations (guarantees for residence and trade) and the rest of the Genoese people became subject to the Ottomans, like the other *zimmi* peoples, non-Muslim subjects of the Empire. Mehmed the Conqueror gave special importance to ensuring that Galata remained a busy commercial port, as in previous times. With this objective in mind, he declared that the inhabitants who left the town would be given back their houses and property if they returned within three months. The census of 1455 indicates that some people actually returned. Wealthy Genoese and Greeks constituted a substantial portion of the runaways. There were only two Armenians among them and no Jews at all. Obviously, the Jews, Armenians and Greeks, who were against the Genoese government, had been influential in the submission of the town to the Ottomans. With the increase of population and the establishment of new districts during the Genoese period, new walls were built around the town, thus turning Galata into a castle with five sections. The Sultan ordered that some portions of the land walls of Galata be partially demolished for reasons of security. However, the town fundamentally preserved its topography of Genoese times. The initial Genoese core of the town, the area between Azep-kapı and Karaköy, expanded over time towards the Big Tower, and remained as the most lively commercial area of Galata during the Ottoman period. This section of the city comprised the Old Logia and the New Logia of the Genoese and the major churches of the Latins such as St Michael, St Francis, St Anne, St Mary, St Domenic and St Zani. The Jews were settled in the Karaköy-Yüksekkaldırım area to the east of the first city walls and the Greeks lived within the area between the Galata Tower and the first Genoese walls as well as on the Golden Horn between Karaköy and Tophane, whereas the Armenians were settled on the slope behind. According to the 1455 census, the Greeks constituted the largest group in Galata. The second largest group were the Latins (Genoese, Venetians and Catalans). The Armenians ranked third and the Jews last. The settlement process of the Turks in Galata continued for nearly half a century. They preferred to settle in the scarcely populated western sections of the town. Naval *azeb* soldiers, captains and the

Jannisaries who had duties at and around the Galata tower, were the first ones to settle. A *sof* (mohair) trader from Ankara, a fur trader, a hamam owner, a blacksmith and a *nakkaş* (miniature painter) were among the first civilian Turkish inhabitants of the town. Throughout the period, Galata rapidly became Turkish. The *Waqfiyye* of 1481 reports 20 Turkish districts, as compared to 13 Italian, eight Greek and six Armenian ones. The 1478 census of Galata made by Kadı Muhyiddin yielded the following results: There were a total of 592 Greek-Orthodox, 535 Muslim, 332 Latin (Efrenciyan or Catholic Europeans) and 62 Armenian households within the town of Galata. These figures reveal that in as early as the year 1478, 49.80% of Galata's population consisted of Muslims. The settlement of Christians in Muslim districts was prohibited. However, merchants and artisans of all religions worked jointly within the same marketplace or guild.

Another important consequence of the Conquest was to integrate Galata into the city of Istanbul in every aspect. Galata, with its active commerce and Western life style, has been a gate connecting Istanbul to Europe. As Tursun Bey, the historian of Mehmed the Conqueror once said, "*If you wish to go from Istanbul to Europe* (that is, Galata), *the only thing you have to do is to pay one* akçe *to the boatman.*" Records kept at the Genoese notary public of Galata between 1453-1490, reveal that the city did not experience much change with respect to its civil life and free trade under the Ottoman rule. The Genoese community subject to the Ottoman Empire were given the name *Magnifica Comunità di Pera* and were granted autonomy in their internal matters, under the direction of a protegeros (*kethüda*). In the 1540s, Rüstem Pasha built a *bedestan* and a *han* in place of the old St Michele church, thus setting up a secure commercial centre for big merchants and their imported goods. The town of Galata was at the same time the major warehouse for Aegean products such as olive oil and wine. After the emergence of the Kasımpaşa region in the 16th century as the major dockyard and the base of the Ottoman fleet, Galata also became a major centre for seamen and naval crafts. The European Catholic population of Galata in the early 17th century has been estimated at 1100 people. However, the 500 manumitted captives and the 2000 Catholic prisoners kept at the dungeons of the Ottoman arsenal must be included within this figure. In 1765 the European population consisted of a very small group made by 17 Germans, 33 French, 13 Italians. The court records of Galata reveal that these foreigners applied to the *kadı* of Galata for matters related to their personal affairs. During the Ottoman period, as it was in the times of the Genoese, the business life of the town was focused around the Perşembe Pazarı Street, called the Orta Hisar.

As for the establishment of Beyoğlu, the area around the Pera vineyards on the other side of the Upper Walls, where later on the Beyoğlu district emerged, originally consisted of gardens, vineyards and cemeteries. Settlement in this area took start after the construction of the Galatasaray for the education of the *içoğlans* (page) for the Sultan's Palace. The Beyoğlu region, where the palace of the Venetian Aloisio Gritti, one of the favourites of the Sultan Selim II (1566-1574), was located, was later embellished with the pavilions of European ambassadors and expanded beyond the city walls. During the 15th and 16th centuries, new ethnic groups joined the town of Galata. Between 1463-1520, new commercial houses were established in Galata by the merchants of Florence, encouraged by Mehmed the Conqueror's policy to support Florence against Venice. The annual turnover of these commercial houses reached 600,000 gold coins. Later on, however, they were replaced by the Venetians. Throughout the period, Galata remained as a commercial centre, where the products of the East and the West, namely European woolen cloth and Persian silk cloth, were exchanged. This trade was the major source of wealth for the city states of Genoa, Florence and Venice. Another ethnic group to settle in Galata were the Arabs. Starting with 1569 and especially in the year 1610, masses of Arab immigrants from Andalusia settled in Galata. After this event, the St Domenic Church began to be called the Arap Cami (Mosque of the Arabs).

There were few Europeans in Galata in the 18th century. However, during the 19th century, with the rapid expansion of trade with Europe, they also began to settle in Galata. According to the observations of Charles White, in the 1840s, the well-to-do Turkish inhabitants of the city started to do their shopping in Beyoğlu instead of the old Grand Bazaar. *La Grande Rue de Péra* became the heart of the cosmopolitan Beyoğlu district, where shops selling European goods and hotels and pubs in European fashion were situated. During the 1853-1856 Crimean War this process gained further momentum. The Europeans and especially the British, thanks to the privileges they were granted, turned Galata into an actual free port. By the year 1855, the region of Galata and especially its Perşembe Pazarı, Voyvoda Street and Karaköy sections, had already been transformed into a major commercial centre where European shops and financial institutions were located. This new development of Galata attracted masses of Greeks, Armenians and Jews, who were previously living in other districts of Istanbul and the ethnic makeup of the city changed once more. A new cosmopolitan type called "Levantine" emerged. It is known that new churches and synagogues were built in Beyoğlu during this period.

According to the 1927 census, the composition of Galata's population was as follows: 145,140 Muslims (49.80% of the total population), 63,284 Greeks (21.72%), 32,277 Jews (11.08%), 23,517 Armenians (8.07%), 19,793 Catholics (6.79%) and 6,059 other Christians (2.08%).

Modern municipality in Istanbul was for the first time implemented in the Galata region, imposed by the Europeans. In the year 1857, the Galata-Beyoğlu region with its dark and muddy streets crowded with criminals and beggars, changed under a municipal administration in European fashion. The municipal administration set up new sources of revenue, demolished the inner city walls, built new and broad avenues, established public cleaning and lighting services and founded a municipal police organization. However, the attempts of the Europeans to convert the Municipal Council into an autonomous administration resulted in disputes with the Ottoman government.

Transportation between Istanbul and Galata through the Golden Horn was mainly done by boats. The first bridge on the Golden Horn was built between Azep-kapı and Un-kapanı in the year 1836. In 1876, an underground tunnel was opened between Karaköy and Beyoğlu, which was one of the first underground tunnels of the world.

BIBLIOGRAPHY:

E. de Amicis, *Constantinopoli*, Milan, 1878; Eng. trans. M. H. Landsdale, Philadelphia, 1896.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Istanbul, 1314 H.; Eng. trans. J. von Hammer, *Narrative of travels...*, London, 1486.

K. O. Dalman and P. Wittek, "Der Valens Aquädukt in Konstantinopel", *Istanbul Forschungen*, vol.3, Bamberg, 1993.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Istanbul, 1993.

S. Eyice, *Istanbul petit guide à travers les monuments byzantines et turcs*, Istanbul, 1955.

A. Gabriel, *Chateaux turcs du Bosphore*, Paris, 1943.

C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, 2 vols., Berlin, 1908-1912.

P. Gyllius (Gilles), *De Topographia Constantinopolis et de illius antiquitatibus*, Lyon, 1561; Eng. trans. J. Ball, *Antiquities of Constantinople*, London, 1729.

H. İnalcık, "İstanbul", *Encyclopedia of Islam*, 2nd ed., vol.IV.

———, "The Policy of Mehmed II towards the Greek population of Istanbul and the Byzantine buildings of the city", *Dumbarton Oaks Papers*, XXIII-XXIV, 231-249.

R. Janin, *Constantinople byzantine, developpment urbain et répertoire topographique*, Paris, 1950.

R. Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVII siècle*, Paris, 1962 (Bibliography 639-690).

———, *La vie quotidienne a Constantinople*, Paris, 1965.

R. Mayer, *Byzantion, Konstantinopolis, İstanbul, eine genetische Stadtgeographie*, Vienna-Leipzig, 1942 (Bibliography 267-290).

T. Öz, *İstanbul Camileri*, 2 vols., Ankara, 1962, 1965.

S. Runciman, *The Fall of Constantinople*, London, 1954.

S. önver, *Fâtih Külliyesi ve zamanı ilim hayatı*, Istanbul, 1946.

C. White, *Three years in Constantinople, or domestic manners of the Turks*, 3 vols., London, 1845.

DÜNYA KENTİ İSTANBUL

ISTANBUL - WORLD CITY

TÜRKİYE
EKONOMİK VE TOPLUMSAL
TARİH VAKFI